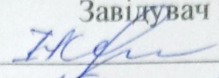

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
 Ніна РЖЕВСЬКА
« 16 » _____ 06 _____ 2023р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ»

**Тема: «СИСТЕМА ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ
ОПЕРАЦІЯМ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ
РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ»**

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 409 групи, Поліщук Карина Русланівна

Керівник: к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Мороз Андрій Сергійович

Нормоконтролер: _____

(підпис)

Олексій МЕНДРІН

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФЕНОМЕНУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ОПЕРАЦІЯ.....	9
1.1. Сутність та історія виникнення поняття «інформаційно-психологічна операція».....	9
1.2. Інформаційна війна як сукупність інформаційно-психологічних операцій	13
1.3. Види та методи інформаційно-психологічних операцій в контексті забезпечення безпеки людини, суспільства і держави	16
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	21
2.1. Основні наративи інформаційно-психологічних операцій розповсюджених Російською Федерацією щодо України	21
2.2. Механізми реалізації інформаційно-психологічних операцій Російською Федерацією проти України	27
2.3. Концептуальні засади інформаційної безпеки України щодо протидії інформаційно-психологічним операціям	32
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	38
3.1. Державна інформаційна політика України щодо протидії інформаційно-психологічним операціям під час повномасштабної воєнної агресії РФ проти України	38
3.2. Співпраця України із міжнародною спільнотою щодо протидії інформаційно-психологічним операціям Російської Федерації	44
3.3. Роль громадянського суспільства та ЗМІ у подоланні інформаційно-психологічних операцій здійснюваних РФ	49
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин особливо гостро постає проблема появи нових видів війни, зокрема гібридної війни, різноманіттю засобів ведення якої сприяють процеси взаємозалежності та поширення технологій. Держави все частіше використовують недержавних акторів та інформаційні технології для здійснення тиску на своїх супротивників. У цьому контексті особлива увага належить інформаційній війні та інформаційно-психологічним операціям (ІПСО), які на рівні з військовими операціями виступають руйнівним фактором впливу для тріади національної безпеки: людини, суспільства та держави.

Розвиток інформаційних технологій та соціальних мереж, процес універсалізації загроз у національному та міжнародному вимірі, спрощення передачі інформації, став поштовхом до більш всеосяжного та комплексного характеру безпекового контексту. Тому інформаційна безпека залишається невід'ємною функцією й важливим напрямом діяльності держави на сучасному етапі.

Важливість досліджень у галузі інформаційних воєн, багатогранність форм і методів цієї роботи в науковому та практичному планах визначається тим, що сьогодні країни світу використовують інформаційно-психологічні операції для впливу на погляди, переконання, думки та процес прийняття рішень противника з метою досягнень власних політичних, економічних, військових та інших цілей. Іншими словами, здійснюється комплексний вплив на інформаційне середовища іншої країни. Необхідність розуміння того, як використовувати технології, соціальні медіа, засоби масової інформації, а також вміння використовувати ці навички може стати як потужним інструментом впливу на думки та поведінку населення держави й використання інформації у власних цілях, так і для побудови ефективної системи протидії ворожим ІПСО. Потреба створення ефективної системи протидії, яка б працювала на усіх рівнях та побудови «імуноної» системи для боротьби із різноманітними методами й засобами цих операцій важлива сьогодні для України як ніколи раніше. Більше того, детальне вивчення особливостей та інструментів для

боротьби з інформаційно-психологічними операціями, здійснюваних Російською Федерацією (РФ) проти України, може створити підґрунтя темам, які стосуються формування політичної свідомості, інформаційної гігієни, розвитку медіаграмотності населення, комунікаційних навичок для журналістів у мирний час та період надзвичайних ситуацій, прийняття рішень в системі міжнародних відносин та інших досліджень пов'язаних з такими науками як політологія, соціологія, психологія, кібербезпека й захист інформації тощо. Ґрунтовне вивчення, всебічне осмислення і критичний аналіз різних аспектів протидії інформаційно-психологічним операціям займає важливе місце у сфері досліджень різних наук, зокрема і міжнародних відносин.

Під час повномасштабної воєнної агресії проти України, Росія демонструє комплексний підхід із поєднанням широкого арсеналу засобів таких як, пропаганда, дезінформація, психологічний тиск, шантаж, залякування тощо з метою впливу на громадську думку й підриву національної безпеки. Більше того, розширився перелік цільової аудиторії, запобігання негативних факторів впливу з боку РФ на які, потребує прийняття нових рішень на державному, міжнародному на громадському рівнях для побудови ефективної системи протидії ІПСО. Загалом вивчення інформаційно-психологічних операцій Російської Федерації проти України є критично важливим для розуміння тактики та стратегії супротивника, захисту національної безпеки, впливу на міжнародну спільноту та запобігання поширення таких операцій інших держав на інформаційне середовище України.

Таким чином, актуальність теми дослідження зумовлена відповідністю теми сучасному контексту безпекової політики; збільшенням уваги до різних аспектів інформаційної безпеки з огляду на активний розвиток інформаційних технологій, розширення кола потенційних загроз та інструментів інформаційно-психологічного впливу; потребою розробки ефективної системи протидії інформаційно-психологічним операціям в період повномасштабної воєнної агресії РФ проти України та перспектив її удосконалення.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей, природи і технологій проведення Російською Федерацією інформаційно-психологічних операцій проти

України, системи протидії інформаційно-психологічним операціям під час повномасштабної воєнної агресії РФ проти України і надання рекомендацій для удосконалення такої системи на державному, громадському та міжнародному рівнях.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- охарактеризувати сутність та історію виникнення поняття «інформаційно-психологічна операція»;
- проаналізувати співвідношення терміну «інформаційно-психологічна операція» з «інформаційною війною»;
- охарактеризувати види та методи інформаційно-психологічних операцій в контексті забезпечення безпеки людини, суспільства та держави;
- визначити основні наративи інформаційно-психологічних операцій розповсюджених Російською Федерацією щодо України;
- вивчити механізми реалізації інформаційно-психологічних операцій Російською Федерацією проти України й фактори впливу на систему протидії ІПСО РФ;
- окреслити концептуальні засади інформаційної безпеки України щодо протидії інформаційно-психологічним операціям;
- проаналізувати державну інформаційну політику України щодо протидії інформаційно-психологічним операціям під час повномасштабної воєнної агресії РФ проти України й надати практичні рекомендації удосконалення системи протидії на державному рівні;
- розглянути співпрацю України із міжнародною спільнотою щодо протидії інформаційно психологічним операціям Російської Федерації, провести контент-аналіз іноземних ЗМІ й надати практичні рекомендації удосконалення системи протидії на міжнародному рівні;
- розкрити роль громадянського суспільства та ЗМІ у подоланні інформаційно-психологічних операцій здійснюваних РФ й надати практичні рекомендації удосконалення системи протидії на громадському рівні.

Об'єктом дослідження є комплексні інформаційно-психологічні операції, що здійснюються Російською Федерацією в період повномасштабної воєнної агресії проти України.

Предметом дослідження виступає система протидії інформаційно-психологічним операціям РФ на державному, міжнародному рівнях та на рівні громадянського суспільства з метою забезпечення інформаційної безпеки України.

Для написання наукового дослідження була використана **джерельна база**, яка включає як вітчизняні так й іноземні джерела, електронні ресурси та законодавчі акти України, які стосуються інформатизації, захисту інформації, преси та національної безпеки. Виникнення поняття «інформаційна війна», «інформаційно-психологічні операції», види, методи, сутність цих операцій та протидія продемонстровані у працях таких науковців, як М. Бучин, Ю. Курус, Ю. Горбань, І. Дерев'янка, В. Петрик, В. Горбулін, С. Демедюк, В. Марков, І. Залєвська, Г. Удренас, О. Марунченко, М. Туранський, Ю. Твердохліб та інші. Особливості ведення гібридних війн, досвід й тактика Росії були вивчені із праць «Гібридна війна: вижити і перемогти», «Гібридна агресія Росії: уроки для Європи» Є. Магди, а також проаналізовані аспекти історичної аналогії для розуміння сучасності за романом «1984» Дж. Орвелла та книги Сунь-дзи «Мистецтво війни». Крім того, електронні ресурси, зокрема англomовні джерела, такі як Організація економічного співробітництва та розвитку, Представництво Європейського Союзу в Україні; іноземні агенції та видання «The Atlantic Council», «The Wall Street Journal», «BBC News», «The Telegraph», а також офіційні сайти органів державної влади Міністерство цифрової трансформації, Міністерство закордонних справ тощо дозволили знайти інформацію для аналізу існуючої системи протидії інформаційно-психологічним операціям РФ та визначити перспективи удосконалення цього механізму боротьби з інформаційними загрозами. Використані джерела дали змогу дізнатися про негативні фактори впливу на інформаційне середовище України, проте існує потреба у збільшенні літератури, яка стосується удосконалення боротьби із загрозами національній безпеці держав, практичного досвіду країн та використання сучасних технологій у протидії ІПСО РФ.

Хронологічні межі нашого дослідження охоплюють період з 24 лютого 2022 року і до сьогодні. Вибір верхньої межі зумовлений початком повномасштабної воєнної агресії Росії проти України. Нижня межа умовна, адже повномасштабне вторгнення триває.

Методи дослідження, які використовувалися у кваліфікаційній роботі, ґрунтуються на особливостях об'єкту та предмету дослідження, зумовлені, метою та поставленими завданнями. Метод синтезу уможливив розгляд й оцінювання процесів та явищ створення інституційних засад інформаційної безпеки України, факторів, що вплинули на її становлення та розвиток, а також метод було використано з метою розгляду низки механізмів системи протидії інформаційно-психологічним операціям. Історичний метод слугував для визначення історичних аналогій й розуміння особливостей й «методички» здійснення ІПСО РФ. Такі спеціальні методи як спостереження, контент-аналіз для роботи із матеріалами ЗМІ, когнітивне картування та інтерв'ю (соціологічний метод) з аудиторією громадської організації дозволили узагальнити фактори впливу інформаційно-психологічних операцій РФ та масову свідомість, проаналізувати значення Індексу медіаграмотності населення та систему протидії інформаційно-психологічним операціям Росії на державному, громадському та міжнародному рівнях. Більше того, комплексне застосування методів допомогло виявити найбільш позитивні та негативні фактори впливу на систему протидії інформаційним загрозам з боку РФ та розробити рекомендації щодо удосконалення механізму протидії впливам на інформаційне середовище України.

Апробація результатів дослідження була представлена на 14th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society» (26-28.04. 2023, Manchester, Great Britain); на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Дипломатія в міжнародних відносинах: ретроспекція і сучасність» (24 лютого 2023 року, Національний авіаційний університет, м. Київ); на XXIII Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки» (4-7 квітня 2023 року, м. Київ); під час доповіді на круглому столі «Європейські стандарти освітніх програм: молодь і наука» (10 листопада 2022 року,

м. Київ); на XXII Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки» (2022 рік, м. Київ).

Структура роботи складається зі вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (87 найменувань) й 2 додатків. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінка, з них основного тексту 59, а також робота вміщує 2 таблиці та 5 рисунків. У першому розділі розглянуто основні поняття, які стосуються теми дослідження «інформаційна війна» та «інформаційно-психологічні операції»; проаналізовані види й методи інформаційно-психологічних операцій. У другому розділі детальніше розкрито особливості здійснення ІПСО на прикладі РФ в період повномасштабної агресії проти України, досліджено основні наративи та фактори впливу (негативні та позитивні) на формування системи протидії цим інформаційним загрозам, а також розглянуто концептуальні засади інформаційної безпеки України щодо протидії інформаційно-психологічним операціям. У третьому розділі детально розкритий механізм забезпечення інформаційної безпеки України на внутрішньому та зовнішньому рівнях, проаналізовано співпрацю з міжнародною спільнотою, ЗМІ та громадянами тощо як одними із основних інструментів боротьби з інформаційним впливом Російської Федерації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФЕНОМЕНУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ОПЕРАЦІЯ

1.1. Сутність та історія виникнення поняття «інформаційно-психологічна операція»

Впродовж століть інформація стала одним із найголовніших інструментів (засобів) ведення війни, яку використовують для впливу на процеси прийняття рішень противника, деконсолідації суспільства та з метою формування власного інформаційного середовища (інформаційного фронту) на території іншої держави. Таким чином науковці звернули увагу на виникнення нових видів війни, де зброєю стає інформація, полем бою – інформаційний простір, а цільовими аудиторіями населення, яке зазнає впливу: залякування, шантажу, маніпуляції, появи емоційного мислення тощо. У гібридній або ж інформаційній війні терміни «психологічна операція» або ж «інформаційно-психологічна операція» можна відносити до військової термінології. Поняття «інформаційно-психологічна операція» (далі – ППСО) не так часто зустрічається як, до прикладу, пропаганда, дезінформація, фейки, тому люди часто ототожнюють їх. Розглянемо дефініцію терміна у широкому та вузькому значеннях. У рамках широкого підходу інформаційно-психологічна операція розглядається як скоординоване застосування засобів та інструментів інформаційного впливу на людську свідомість. У межах вузького підходу ППСО визначається як елемент воєнної стратегії з метою деморалізації ворога.

Автор низки праць, які стосуються інформаційної та гібридної війн, М.Туранський, характеризує й визначає інформаційно-психологічну операцію як систему засобів пропаганди для протидії супротивнику, що виступає специфічним видом зброї на рівні з військовими інструментами [40, с. 111-121].

У своїй праці про інформаційно-психологічні війни (на прикладі російсько-української війни) Ю. Твердохліб загалом розкриває поняття «ППСО» як систему дій та заходів здійснення інформаційно-психологічного впливу, які націлені як на

внутрішню аудиторію, так і ворожу, та має на меті досягнення певної моделі поведінки [37].

Варто відзначити, що для західної аудиторії найбільш поширеною є думка про розмежування інформаційних та психологічних операцій в окремі категорії. Так, наприклад, згідно з документами Міністерства оборони США, інформаційні операції визначаються як систематичне використання інформаційних можливостей при веденні бойових дій у взаємодії з іншими компонентами військової операції для впливу або порушення процесів прийняття рішень противником. Під психологічною операцією мається на увазі запланована діяльність у вигляді комунікації та інших засобів, яка сприяє досягненню політичних та військових цілей [61]. Таке тлумачення є досить влучним, адже інформаційно-психологічні операції працюють комплексно, а стрімка диджиталізація в усьому світі призводить і до того, що не лише комунікації, а й технології стають засобом впливу на поведінку, свідомість та дії населення, підсилюючи один одного.

Спільна доктрина союзників для психологічних операцій з 2014 року визначає психологічні операції як заплановані дії з використанням методів комунікації та інших засобів, спрямованих на затверджену аудиторію з метою вплинути на сприйняття, ставлення та поведінку, що впливає на досягнення політичних та військових цілей [69]. Американський аналітичний центр «RAND Corporation» визначає інформаційно-психологічні операції як операції впливу, включаючи збір тактичної інформації про супротивника, а також поширення пропаганди з метою досягнення конкурентної переваги над ворогом (противником) [73].

Інформаційні операції є процесом інтеграції ефектів окремих інформаційних процесів, що разом призводять до впливу на противника. Інформаційні операції включають психологічні операції (психологічні операції), інформаційну безпеку, радіоелектронну війну, кінетичні дії, операції в комп'ютерних мережах. Всі разом вони націлені на волю супротивників до бою, їхнє розуміння ситуації та їх можливості. Інформаційні операції також включають заходи щодо захисту власних процесів прийняття рішень, інформації та інформаційних систем у країні [86, с. 85].

Серед основних принципів інформаційно-психологічних операцій варто відзначити: вірогідність (використання правдивої та перевіреної інформації підвищує довіру цільової аудиторії); упорядкованість, послідовність та узгодженість (усі заходи підлягають включенню в інформаційну стратегію); розуміння (аналіз цільової аудиторії – ключовий інструмент досягнення розуміння цільової аудиторії); своєчасність та ефективність; попередня оцінка (для того, щоб здійснити вплив необхідно отримати інформацію про поточні моделі сприйняття цільової аудиторії, відносини та поведінку [71, с. 177-178]).

Інформаційно-психологічна війна може бути сучасною конструкцією, але її джерела сягають тисячоліть. Приклади інформаційно-психологічних операцій можна віднайти у стратегії Олександра Македонського, Чингісхана, давніх греків [58]. Мета ж цих операцій завжди була однаковою, лише характер, стратегії та об'єкти змінювалися.

Також у книзі «Мистецтво війни» Сунь Цзи, окрім військових стратегій та тактик бою, містяться вказівки щодо отримання розумової переваги над ворогом (противником). Твердження Сунь Цзи про те, що війна заснована на обмані, підносить психологічний елемент поля бою над фізичним, а також вказує на те, що перемогти війну без бою велика цінність [6, с. 6-16; 36; 46]. Таким чином держави використовують інформаційний вплив як інструмент, який здатен вплинути на хід війни або ж навіть результати. Людський ресурс не втрачається, а вдається ним управляти відповідно до бажаного результату. Більше того, існує можливість «перетягнути» сили противника на власний бік, переконуючи, шантажуючи або використовуючи метод психологічного тиску.

Інформаційно-психологічні операції застосовувались американськими військами під час війни за незалежність, коли повстанці розповсюджували листівки із закликами до ворожих солдатів покинути британську армію. Попри успіх цієї кампанії, лише на початку ХХ століття вони стали поширеним інструментом в арсеналі держав [59].

Більшість науковців вважають Першу світову війну початком сучасних ІІСО багато в чому завдяки наявності засобів масової інформації, таких як радіо, сучасні

друкарські верстати та новаторські засоби доставлення повідомлень цільовій аудиторії [67, с. 269]. Під час Першої світової війни США провели першу у своїй історії організовану військову пропагандистську кампанію, створивши спеціально для цієї мети два агентства [83].

Інформаційно-психологічні операції широко використовувалися всіма сторонами під час Другої світової війни. Радіопередачі стали основним засобом передачі пропаганди ворогові, коли Японія використовувала горезвісну «Токійську троянду» для передачі музики й пропаганди союзним військам. Німці використовували Мілдред Гілларс, більш відому як «Вісь Саллі». Новаторське використання психологічної війни приписується радіопередачі Бі-Бі-Сі незадовго до очікуваного вторгнення Німеччини до Англії [67, с. 270].

На початку 1900-х для ІПСО переважно використовувалися листівки, брошури, газети й радіо. Винахід нових технологій та продуктів показав, що ІПСО завжди послуговувалися новими технологічними продуктами, прагнучи охопити найширшу групу населення. Як і у випадку звичайних бойових дій, інновації та технологічний прогрес призводять до нових видів інформаційно-психологічних операцій. Аналогічним чином, з моменту поширення соціальних мереж по всьому світу у сучасних операціях використовуються Twitter, Facebook, YouTube тощо [67, с. 274].

Хоча терміни, методи, медіа, ситуації та цільова аудиторія змінилися з того часу, фундаментальна мета інформаційно-психологічних операцій не змінилася: передати вибрану інформацію іноземній аудиторії з метою впливу на її емоції, мотиви, об'єктивні міркування та, зрештою, на поведінку іноземних урядів, організацій, груп та окремих осіб [83].

Таким чином, сутність поняття «інформаційно-психологічна операція» полягає в тому, що вона спрямована на вплив на свідомість та поведінку людей з метою досягнення конкретних цілей, таких як зміна геополітичного становища, забезпечення безпеки тощо. ІПСО часто асоціюють із військовою чи політичною стратегією, але вони також можуть використовуватися корпораціями, медіаорганізаціями та іншими групами, які прагнуть сформувати суспільне сприйняття та вплинути на критичне мислення задля власних цілей. У результаті

концепція «інформаційно-психологічної операції» охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на вплив на громадську думку, підірив легітимності урядів і просування стратегічних цілей.

1.2. Інформаційна війна як сукупність інформаційно-психологічних операцій

Як в сучасній, так й у вітчизняній та закордонній (іноземній) науковій літературі досі не існує єдиного сформованого комплексного підходу до розуміння поняття «інформаційна війна» (далі – ІВ). Думки вчених щодо визначення цього поняття є неоднозначними, а різноманітність дефініцій та підходів до визначення терміну свідчить про несформованість єдиного розуміння його сутності та постійній трансформації.

Однак, багатоваріантність формулювання твердження ІВ дозволяє виокремити в ньому два види: інформаційно-технічну та інформаційно-психологічну. Так, відомий український політичний експерт Є. Магда пропонує вважати різновидом інформаційної війни й психологічну (тобто інформаційно-психологічну) [16, с. 278].

При цьому серед дослідників гібридної війни широко використовується і термін «психологічна війна» як сукупність інформаційних, дипломатичних, економічних, воєнних, психофізичних, соціально-психологічних, спеціальних та інших заходів, які проводяться в мирний і воєнний час з метою зміни у бажаному напрямку психологічних характеристик людини, а також групових норм, суспільної свідомості в цілому [39; 50].

Порівнюючи терміни «інформаційна війна» та «інформаційно-психологічна війна», дослідник О. Марунченко у своїй праці загалом акцентував на тому, що в інформаційній війні об'єктом впливу виступають комп'ютери та інформаційні системи, натомість в інформаційно-психологічній війні до інформаційного напрямку додається психологічний, а саме – об'єктом впливу стає індивідуальна і масова свідомість [17].

Саме тому доцільно вживати термін «інформаційно-психологічна війна», яку слід розуміти як вплив, що здійснюється з метою цілеспрямованого поширення спеціальної інформації, яка впливає на психіку і поведінку громадян певної країни або регіону.

Таким чином, з вище сформованих тверджень, ми можемо прийти до розуміння, що інформаційна війна (ІВ) – це сукупність інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на вплив на свідомість та поведінку людей з метою досягнення певних політичних, економічних, військових або інших цілей. В той час як інформаційно-психологічні операції (ІПСО) – сукупність спеціальних методів та технік, які використовуються для впливу на психіку людей за допомогою інформації. ІПСО можуть бути застосовані з різними цілями, включаючи маніпулювання людською поведінкою, зміну думок та переконань, виклик емоцій тощо. Згідно з В. Горбуліним, основними завданнями інформаційних операцій є: збір інформації (це може бути збір інформації про громадян, підприємства, державні установи, або збір інформації про конкретні події, які відбуваються в країні або за її межами); маніпулювання масовою свідомістю (може бути спрямовано на вплив на думки, почуття та поведінку громадськості щодо певної теми, політичної партії, діяльності певної держави або іншої суспільно важливої проблеми, дезорієнтація та дезінформація людей, їх залякування); підтримка певної політичної або соціальної кампанії (може бути спрямовано на підтримку кандидата на виборах, підтримку певної соціальної групи або протидію діяльності певної організації); дискредитація опонентів; підготовка до війни або терористичного акту (водночас спеціальні військові операції можуть виступати як складова інформаційно-психологічної війни) та інші [4, с. 17-20].

Основними ж цільовими групами інформаційно-психологічних операцій, як вже зазначали, можуть бути окремі особи (лідери думок); соціальні групи; населення певної країни (противника та його партнерів), тимчасово окупованих територій тощо. Перед здійсненням інформаційно-психологічної операції активно відбувається підготовка до її проведення. Особи, що відповідають за успішність реалізації процедури особливу увагу приділяють вивченню соціально-психологічних портретів потенційних об'єктів нападу (цільову аудиторію), їх психологічних профілів. Для

цього вони активно використовують результати соціологічних опитувань, статистичні дані, вивчають стереотипи, менталітет, традиції, забобони цільових груп.

Проте не завжди, можна бажано та прогнозовано реалізувати завдання інформаційних операцій. Для того щоб здійснити інформаційно-психологічний вплив із отриманням бажаного результату треба дослідити історію, культуру, менталітет населення країни противника. Більше того, важливо розуміти чи існує там свобода слова, як громадяни сприймають дані, факти, через які джерела інформації є найбільш популярними щодо співпраці з іноземними ЗМІ тощо [22]. Також варто проаналізувати чи існує законодавча база, яка працює із протидією пропаганді, дезінформації або ж чи мала та чи інша держава досвід із веденням інформаційної війни. У Білій книзі 2007, Служби безпеки та розвідувальних органів України згадується про те, що інформаційні операції здійснюються в деякому ідеологічно спрямованому соціальному середовищі, тому, аби досягти успіху у їхнього веденні необхідно адаптуватися до цього середовища та не дозволити створити бар'єр, який не допускати інформаційні впливи, або ж побороти його, аби досягти бажаного результату [1].

Ми вважаємо, що інформаційна війна є універсальною моделлю ведення протиборства, адже вона актуальна в усіх сферах суспільного життя. У свою чергу вона включає типи, одним із яких є інформаційно-психологічні операції. Багатозначність терміну «інформаційна війна» характеризується тим, що її застосовували чимало країн світу, у різний період, а також перекладали й формалізували по-своєму відповідно до наявних наукових шкіл. Ведення інформаційної війни разом із збройним протиборством ставало підґрунтям для створення більшого політичного капіталу політиків світу та певною мірою підвищення індексу конкурентоспроможності держави за рахунок розвитку інформаційного суспільства. Інформаційна війна може існувати самостійно, без введення воєнного чи надзвичайного стану. До прикладу, терористичні групи у Сирії маніпулювали громадською думкою за рахунок пропаганди, психологічного тиску. У 2016 році Росія намагалася втрутитися у вибори США, а також у вибори країн Європи, який вона вважає ворогами для підриву довіри до демократичних процесів тощо.

США має велику історію із веденням інформаційної війни та її дослідженням. Під час Другої світової війни пропаганда, психологічні тиски тощо активно поширювалися в Азії, залучаючи громадян до військового зусилля через проведення інформаційних кампаній. Німеччина, в той час Третій Рейх, поєднували збройне протиборство з інформаційною війною, використовуючи газети, листи, брошури, радіо, кіно та масові заходи для маніпулювання думкою населення та підтримки нацистського режиму та приховання власних воєнних злочинів.

Інформаційна війна – це комплексний підхід, який включає використання різних інструментів (засобів) ведення війни, зокрема фейків, дезінформації, психологічного впливу, пропаганди, кібератак тощо, які є частинами інформаційно-психологічних операцій. Можемо припускати, що інформаційна війна є ширшим поняттям і його цільовою аудиторією виступають не лише люди, а й різні державні установи, новітні технології та канали розповсюдження інформації. В той час як цільовими аудиторіями інформаційно-психологічних операцій є населення та їх свідомість [5, с. 87-93]. Ці операції використовують різні форми впливу на зміну психіки чи поведінки противника, зокрема на його переконання, почуття, поведінку та реакцію на різні інформаційні події й факти в цілому. Такий тип інформаційної війни можна припускати, що пов'язаний з конспіраційним характером ІВ, адже свідомість громадян (зокрема противника) є основним об'єктом для ураження. Інформаційна війна та інформаційно-психологічна операція є взаємопов'язаними і відіграють значну роль у глобальних подіях, маючи при цьому великий вплив на політичні, економічні та соціальні процеси.

1.3. Види та методи інформаційно-психологічних операцій в контексті забезпечення безпеки людини, суспільства і держави

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) – це один із комплексних засобів впливу на психіку та поведінку людини з використанням інформації як зброї. Такі операції можуть бути використані як для позитивних, так і для негативних цілей, включаючи забезпечення безпеки людини, суспільства і держави.

Загалом виділяють наступальні та оборонні види інформаційно-психологічних операцій. Проте В. Горбулін у своїй праці зазначав, що у більшості інформаційні операції є змішаними [4, с. 19].

Валентин Петрик за метою, спрямованістю та націленістю поділяє інформаційно-психологічні операції на такі види: ті, що націлені проти державних діячів та інших суб'єктів, які приймають рішення в країні; компрометуючі та ті, що здатні вивести з ладу (дестабілізувати) політичну або економічну ситуацію [21, с. 73]. За часом проведення зазвичай йдеться про короткострокові (1 – 2 тижні), середньострокові (2–4 тижні) і довгострокові (понад місяць) [21, с. 71]. Загалом ІПСО здійснюється на довготривалій основі з метою непомітного або спланованого впливу на свідомість людини, якщо кінцевою метою є поява не лише позитивних емоцій у бік ворога, а й зачасту страху та паніки.

Окрім цього виокремлюють ще рівні, які визначають цілі та характер інформаційно-психологічних операцій:

- Стратегічний рівень – операції проводяться на глобальному або регіональному рівнях для підтримки національної стратегії. До прикладу, дипломатичні ініціативи, політичні заяви, загрози застосування сили тощо, аби розповсюджувати потужне психологічне повідомлення (наративи) про наміри та загрози покарання за вчинок агресії.
- Оперативний рівень – операції проводяться в межах визначеного географічного району на підтримку загального плану. Проведення дезінформаційних кампаній, аби дискредитувати військо противника та викликати страх і паніку у населення.
- Тактичний рівень – операції спрямовані на сили противника та населення. Це проявляється у навмисному оприлюдненні неправдивих відомостей щодо мобілізації, поранених чи загиблих; поширенні пропаганди щодо власної могутності та непереможності й перекладання відповідальності, щодо скоєних злочинів на ворога тощо [68, с. 188].

Таким чином здійснюючи інформаційно-психологічні операції на трьох рівнях одночасно можна досягти бажаного результату швидше або ж створити моральний

тиск на одну із цільових аудиторій, що дасть можливість швидше формувати власний інформаційний фронт або середовище на території противника та його країн-партнерів. Нині найпопулярнішими методами, які застосовуються в межах інформаційно-психологічних операцій, є: дезінформація, психологічний тиск, розповсюдження чуток тощо. Зазвичай вони є надійною «зброєю» пропаганди, інформаційної агресії, маніпулювання, інформаційного тероризму.

Дезінформація – це свідоме розповсюдження неправдивої або неперевіреної інформації з метою введення людей в оману, маніпулювання їхніми переконаннями та думками, а також досягнення певних цілей, які можуть бути політичними, економічними, соціальними тощо. Петрик В. у своїй праці наголошував на тому, що дезінформацію можна вважати методом, який передбачає введення об'єкта впливу в оману щодо справжності намірів для спонукання його до запрограмованих дій [21, с.73].

Психологічний тиск – є цілеспрямованим впливом на індивіда або групу людей з метою змусити їх зробити певні дії, прийняти певні рішення або змінити свою поведінку. Формами психологічного тиску можуть слугувати: переслідування, шантаж, залякування, різного виду реальні чи нереальні загрози, терористичні дії тощо [3, с. 139].

Поширення чуток – це процес передачі непідтвердженої, неперевіреної або неправдивої інформації від однієї людини до іншої. Це може статися як свідомо, з метою збільшення впливу, підтримки певних поглядів або відносин, так і ненавмисно, через невміння або недбалість перевірити факти. Поширення чуток може мати негативні наслідки, такі як сприяння конфліктам, спотворення дійсності, створення паніки або недовіри між людьми. У війнах і конфліктах поширення чуток може використовуватися як інструмент інформаційної війни з метою маніпулювання суспільством та зміни громадської думки. Сьогодні найпростішим джерелом (каналом) поширення чуток є соціальні мережі, вебсторінки новинних каналів як регіональних так й глобальних. До прикладу, у війні проти України, Росія використовує різноманітні методи ІПСО, включаючи поширення чуток про те, що українські військові вчиняють воєнні злочини, зокрема, вбивають мирних жителів та

використовують заборонену зброю; що українська влада порушує права громадян; про досягнення на тимчасово окупованих територіях тощо [52].

Якщо проаналізувати історичні події, то можна пригадати чимало прикладів використання методів інформаційно-психологічних операцій. Вводилися заборони свободи слова; обмежувався друк новин та інформації, яка суперечитиме поглядам та бажанням політичних лідерів; відбувався перепис історії, фінансування рухів, які підтримуватимуть політичних діячів, що ведуть війну на інших територіях; використання дітей у власній пропаганді тощо. Прикладами такої діяльності слугує режим Гітлера й Сталіна. Лідер Лівії, Муаммар Каддафі, проводив кампанії, які впливали на масову свідомість і викликали відчуття ненависті та відрази до усього, що знаходиться за межами їхньої держави. Сьогодні прикладом довготривалого здійснення інформаційно-психологічних операцій є режим Путіна. З початком повномасштабного вторгнення в Україну президент РФ, Володимир Путін, безперервно погрожує ядерною зброєю, створюючи психологічний тиск і так чином намагаючись змусити Україну капітулювати перед російськими вимогами й нібито стримати НАТО від втручання.

Розглядаючи контекст забезпечення безпеки людини, суспільства і держави з іншого боку, інформаційно-психологічні операції можуть також включати різноманітні види та методи. Все ж мета таких операцій не змінна: вплив на свідомість, думку та поведінку цільової аудиторії з метою захисту власних інтересів та безпеки. У цьому випадку ІІСО працює у зворотному напрямку: як протидія радикальним (рішучим) переконанням та поглядам, які суперечать загальноприйнятим нормам й цінностям суспільства); як контрпропаганда; створення інформаційної бази з наявністю альтернативних переконань; попередження кібератак та робота на випередження на державному рівні, спростування, фактчекінг; поширення програм, спрямований на підвищення обізнаності та медіаграмотності громадян; моніторинг та аналіз інформаційного простору супротивника тощо. Іншими словами, завданням інформаційно-психологічних операцій спрямовані на формування політичної свідомості, зміцнення довіри громадян до державних інституцій та лідерів думок в

уряді, протидію дезінформації, а також мобілізацію населення в надзвичайних ситуаціях, або з метою ліквідації надзвичайних ситуацій.

Отже, поняття «інформаційно-психологічна операція» не є новим, здійснення таких операцій сягає тисячоліть. Проте деякі науковці досі дискутують стосовно цього поняття, вважаючи інформаційну війну сукупністю інформаційно-психологічних операцій. Узагальнюючи, відношення між поняттями "інформаційна війна" й "інформаційно-психологічна операція" полягає в тому, що ІПСО є частиною стратегій і тактик, які використовують у межах інформаційної війни й слугує інструментом (засобом) для досягнення більш широких цілей інформаційної війни, зокрема залученням до свого боку громадської думки, дискредитацією опонентів або мобілізацією резервів підтримки.

Загалом ІПСО визначають як процес або комплексний підхід, який здійснюється з метою впливу на поведінку або психіку цільової аудиторії: населення країни ворога, країн-партнерів, власних громадян тощо. Джерела концепції ІПСО можна простежити до Першої світової війни, коли інформаційно-психологічна війна використовувалася. З настанням цифрової ери та широким використанням Інтернету й соціальних мереж використання інформаційно-психологічних операцій стало поширенішим й модернізувалося. Сьогодні державні та недержавні суб'єкти використовують ІПСО, щоб впливати на громадську думку, дискредитувати опозиційних політичних лідерів, порушувати стійкість демократичних процесів та трансформації влади в деяких країнах. Негативний вплив інформаційно-психологічних операцій може мати серйозні наслідки на безпеку людини, суспільства та держави. Дезінформація, психологічний тиск та розповсюдження чуток можуть спричинити масову паніку, погіршення взаєморозуміння між країнами та іншими суб'єктами міжнародних відносин, збільшення напруження та конфліктів. З іншого ж боку вони можуть слугувати засобом контрпропаганди, розвіювання чуток, випередження та фактчекінгу.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

2.1. Основні наративи інформаційно-психологічних операцій розповсюджених Російською Федерацією щодо України

Терористична держава, де чорне називають білим, загарбницьку війну – звільненням та миром, а тисячі жертв серед цивільного населення України – денацифікацією, «звільненням» й підтримкою «своїх». Таке тлумачення інформаційної кампанії РФ дуже схоже до цитати Джорджа Орвелла із його роману «1984» і стосується не лише України, а й багатьох держав світу. На сторінках історії добре запам'ятовується як Росія активно вела війну і на полі бою, і в мережі Інтернет, через телебачення, радіо, розповсюдженні чуток, загалом в інформаційному середовищі. До прикладу, війна в Чечні, Сакартвело (РФ досі називає країну Грузією і вдається до пропаганди, дезінформації, намагається виправдати власні військові втручання), це є доказом того, як інформація стає зброєю РФ та одним із основних елементів (інструментів) ведення війни. Наприклад, теза Росії, що вона захищає росіян і російськомовних за кордоном не нова. У 2014 році Росія заявила, що вторглася на Донбас під приводом загрози етнічним росіянам на сході України. Подібним чином у 2008 році російський уряд звинуватив Тбілісі в проведенні етнічних чисток і незаконному розповсюдженні російських паспортів для «захисту» росіян у Південній Осетії, як це було на Донбасі тощо [76]. Тобто в Україні також здійснення інформаційно-психологічних операцій розпочалося задовго до повномасштабного вторгнення і навіть до початку збройної агресії у 2014 року. Проте наративи, які є одним з основних структурних елементів інформаційно-психологічних операцій практично не змінилися, а лише доповнюються, трансформуються і працюють системно. Вони загалом стосується виправдання збройної агресії, особливо на тимчасово окупованих територіях; перекладання відповідальності на Україну, її країн-партнерів; намагання недопустити консолідації

українського суспільства й зближення з ЄС та Північноатлантичним альянсом; створення ілюзії власної могутності й непереможності; формування ізольованої соціально-культурної та інформаційної реальності на окупованих територіях України, блокування доступу жителів цих територій до українського інформаційного контенту (тимчасово окупованих територій частини Донецької, Луганської, Херсонської й Запорізької областей, Криму), також розповсюдження дипфейків та дезінформації, аби підірвати довіру населення до уряду і лідерів думок. Ще в лютому, березні й навіть до середини літа українці активно реагували на кожну сенсаційну новину, одразу поширювали своїм рідним й не перевіряли інформацію, довіряючи кожному слову. Проте з часом люди частково навчилися фактчекінгу, зрозуміли, що таке «ІПСО» [19, с. 594-595], особливо за даними Google Trends інтерес до терміну «ІПСО» в Україні значно зріс, якщо порівнювати з 2020 року по 2023 рік, як це видно на рис.2.1 [12].

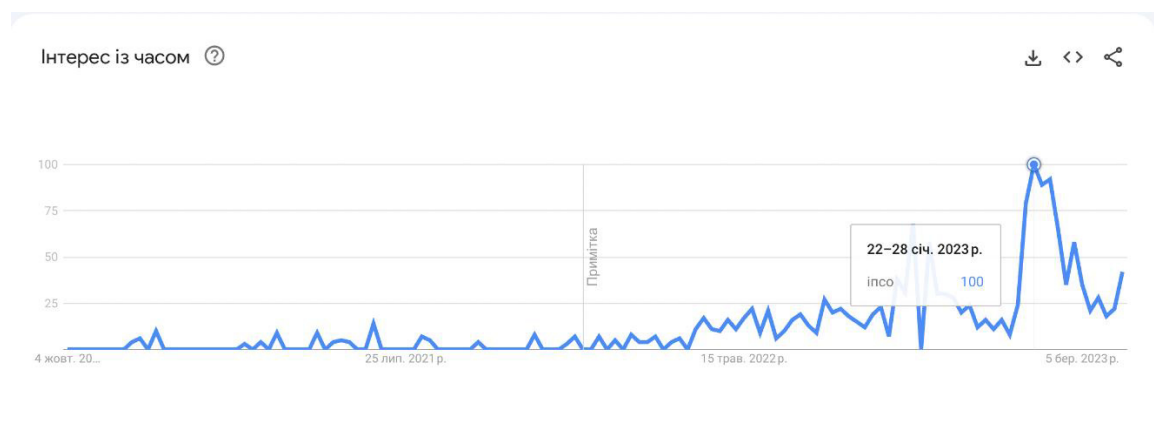

Рис. 2.1. Запити в українському сегменті Google «ІПСО» за останні 3 роки

Термін «ІПСО» стало доволі поширеним та часто вживаним в інформаційному просторі України. І це не дивно, політолог й фахівець, який займається вивченням психологічної війни Пол Лайнбарджер зауважував: «Завжди війна починається задовго до початку бойових дій та триває певний час після їх припинення. Традиційна війна – це процес, коли армія однієї сторони воює лише з армією противника, в той же час психологічна війна ведеться проти мільйонів цивільних людей, які не можуть чинити рішучий опір» [72]. Це у свою чергу і є тактика здійснення інформаційно-психологічних операцій. Психологічний тиск, як метод впливу на свідомість людини,

який проявляється через чутки, фейки, маніпуляції, дезінформацію, які є частинами ПСО, спрацьовують комплексно, під прикриттям «визволення» й там, де вже завчасно посіяна паніка і де люди позбавлені базових потреб, які виокремлюються у Піраміді Маслоу: безпеки, їжі, води, моральності, житла й навіть світла, майбутнього.

Наративи – реальні або вигадані розповіді, події факти, враження, які розповсюджує РФ спрямовані на успішне формування бажаного ставлення до потрібного об'єкта. Вони є системним і тривалим явищем, яке створюється завдяки завчасно поширеним різноманітними маніпуляціями, вирізками з контексту та, головне, відбором та висвітленням інформації, яка підтримує бажане. Саме завдяки йому успішність проведення інформаційно-психологічних операцій значно підвищилася.

Напередодні вторгнення Росія активно поширювала інформацію, яка мала на меті деморалізувати українців, посіяти розкол між Україною та її союзниками, зміцнити суспільне сприйняття Росії та продемонструвати могутність й непереможність [87]. Твердження включали те, що нарощування військових сил перед вторгненням було лише для навчань; повідомлення, зосереджені на історичному ревізіонізмі, делегітимізації України як суверенної держави (що Україна не має історичних претензій на незалежність і була створена Росією); заяви про проникнення неонацистів в українську владу; заяви про загрози російському населенню в Україні та про здійснення українським урядом геноциду в тих частинах Донецької та Луганської областей, які незаконно контролюються з 2014 року підтримуваними окупантами; розповсюдження «чого-небудь», що применшує масштабне вторгнення Росії, привертаючи увагу до ймовірних воєнних злочинів інших країн, зокрема згадки про історичні події, які стосуються США та країн Європи[52].

Таким чином, за кілька місяців до того, як російські війська розпочали повномасштабну збройну агресію в Україні, фейкові наративи про Україну та її союзників, багато з яких пропагувалися дезінформаційним апаратом Кремля, вже поширювалися в Інтернеті. Від неправдивих тверджень про український геноцид й утиски, спрямованих проти російськомовних українців, до тверджень, що нацистська

ідеологія керує політичним керівництвом України, ці твердження та десятки інших використовувалися для виправдання повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Під рашистську стратегію випаленої землі та ізоляції потрапили передусім російськомовні регіони України, які за словами РФ, вони прийшли захищати від нацистів, що нібито роками дискримінують народ (зокрема через мову). Така штучна призма із наративів, на жаль, добре працює, адже виникає ілюзія того, що Путін – сильний лідер, який формує могутню державу та постійно бореться із ворогами задля народу. РФ йде шляхом Третього Рейху, який через власну ж дезінформацію позбавляв населення критичного мислення. Наративи РФ спрямовані на появу емоційного мислення та зробити українців більш вразливими до пропаганди, змусити засумніватися у непричетності власного уряду до терористичних дій, масових ракетних обстрілів й смертей.

До того ж аналіз російського уряду та підтримуваних державою ЗМІ під час війни показує, що поточні наративи обертаються навколо кількох ключових тем. До них належать конспірологічні версії та теорії змови про українські та американські дослідження біологічної зброї та так звані операції під фальшивим прапором, де Росія стверджувала, що дії, які вона здійснила, насправді були вчинені Україною з наміром приховати фактичне джерело відповідальності [81].

Найбільш відомими неправдивими наративами, які поширювалися Російською Федерацією напередодні та під час повномасштабної війни були:

- Україна – держава-фейк;
- Сучасна держава Україна створена комуністичною Росією;
- Росія не проводить атак на цивільну інфраструктуру України;
- Україна – маріонетка Заходу;
- В українській політиці та суспільстві процвітає нацизм. Фашизм підтримується українською владою;
- В Україні громадянська війна;
- Крим споконвічна російська територія, яка законно увійшла до складу Росії;
- Російськомовне населення Донбасу систематично зазнало геноциду з боку України;

- Україна готувала наступальну операцію на Донбасі та загрозувала Росії вторгненням;
- Українці розробляють біологічну зброю й брудну бомбу, спрямовану на етнічних росіян;
- Політичні лідери України вже давно закордоном;
- Україна інсценувала розправу над мирним населенням в Бучі в перший місяць війни;
- Росія здійснила жест доброї волі;
- Українці торгують західною та американською зброєю;
- Україна влаштувала напад на лікарню в Маріуполі 9 березня 2022 року [52].

Ці нарративи утворюють логічну семантичну матрицю з точки зору пропаганди, де основні ідеї взаємопов'язані та взаємопідсилювальні. Наприклад, ідея України як фейкової держави, яка не має реальних інституцій і не може забезпечити своїм громадянам основні права та свободи, служить для дискредитації держави. Ця ідея створює враження, що російський вплив є бажаним і необхідним, щоб допомогти врегулювати «хаос» на українській території, на що місцеве населення й уряд нібито не в змозі. РФ вже давно намагається вплинути на історичну пам'ять населення, беручи за приклад період культу Сталіна, за наказом якого відбувався перепис історії. І, на жаль, багатовекторність бачення історії значною мірою гальмує формування національної пам'яті та дезорієнтує її, і в це час ворог намагається спекулювати на історії і тим самим змінювати свідомість людей [84, с. 117-119]. Особливо на тимчасово окупованих територіях розповсюджувати власні нарративи найлегше, адже доступу до альтернативних джерел інформації не існує.

Майже всі ці нарративи про Україну Кремль неухильно просував роками, використовуючи для цього всі доступні інструменти. Вони звучали з уст вищих російських чиновників, трансливалися на російських телеканалах (державних і приватних, федеральних і регіональних), поширювалися різними мовами для цільової аудиторії закордоном.

Успішність деяких інформаційно-психологічних операцій Росії проти України можна пояснити наступними факторами. По-перше, як вже було зазначено раніше,

Росія мала досвід у проведенні подібних операцій в інших країнах, таких як Грузія (Сакартвело), Чечня та Молдова, і використовує цей досвід у своїх діях проти України. По-друге, Росія має сильні медіа-ресурси, які є джерелами для розповсюдження дезінформації та пропаганди уже також багато років. Ці ресурси використовуються для створення фейкових новин та історій, які намагаються впливати на психологію людей. По-третє, Україна була уразливою через свою внутрішню політичну та економічну нестабільність, наявності проросійських політиків та їх інформаційних кампаній, що створило у свій час певний простір для здійснення російських інформаційно-психологічних операцій [15; 35].

Але разом з тим, у процесі просуванні подібних наративів та реалізації інформаційно-психологічних операцій Російська Федерація допустила ряд помилок і прорахунків. До прикладу, Росія нехтувала принципами демократії, прав людини та свободи слова, що породжувало у частині цільових аудиторіях відчуття обмеженості. До того ж варто зазначити слабку доказову базу. Матеріали, які поширювалися щодо нібито кращого життя жителів тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей в складі псевдореспублік, не підкріплювалися достатньою економічною, політичною та культурною дійсністю тощо. А ще, росіяни забули, що українці та громадяни інших демократичних країн мають вільний доступ до альтернативних джерел інформації через Інтернет, супутникову систему, що дозволяє їм отримувати різноманітні точки зору та оцінки подій [37, с. 139].

Таким чином, не було майже жодного дня, особливо в період повномасштабного вторгнення, коли РФ не проводила інформаційно-психологічні операції чи не займалася поширенням своїх наративів про Україну. Особлива активність поширення дезінформації та чуток РФ було напередодні 9 травня, Великодня, під час поширення інформації в Україні про мобілізацію й контрнаступ тощо. Така риторика пов'язується, перш за все, з широкою інформаційно-політичною стратегією, яка працює з історичними та культурними цінностями для побудови дихотомії «свій чи ворог», де авторитарна Росія є «другом», а демократичний Захід — «ворогом».

2.2. Механізми реалізації інформаційно-психологічних операцій Російською Федерацією проти України

Механізм реалізації ПІСО РФ проти України – це довготривалий процес, який завдяки сформованим меседж-боксам та стратегії здійснення інформаційного впливу, комплексу дій, загрожує інтересам держави, громадян й суспільства за межами України та впливає на усі сфери національної безпеки держави: політичну (зовнішньополітичну та внутрішньополітичну); інформаційну; економічну; воєнну; екологічну; соціальну; науково-технологічну та інші. В період повномасштабної війни РФ здійснює інформаційно-психологічні операції прямо або ж агресивно під гаслами заперечення української культури, а також з метою етнічної асиміляції. Основними засобами здійснення інформаційно-психологічних операцій РФ є соціальні мережі (YouTube, TikTok), іноземні ЗМІ, зокрема власні канали, які досі працюють в інших країнах (RT, Sputnik); тролі, блогери і боти (чат-боти); листівки, безкоштовні агітаційні газети; face-to-face агітація, в якій задіяні місцеві колаборанти та активісти «єдиної Росії». Вони «обробляють» людей під час оформлення та видачі грошових виплат, продуктових наборів та російських паспортів. Інструкції щодо спілкування з населенням мають також і військовослужбовці держави-окупанта. Більше того, контроль уряду над внутрішніми засобами масової інформації (включаючи традиційні засоби масової інформації, такі як телебачення, друковані видання та онлайн-ЗМІ), а також інформацією та новинами, які отримує громадськість, дозволяє йому витіснити незалежні та засновані на фактах звіти, замінюючи їх офіційними наративами в основних каналах.

У такій закритій системі відсутність доступу до надійних даних опитувань чи звітів ускладнює визначення ступеня громадської підтримки війни в Росії чи довіри громадськості до повідомлень, які вони отримують. Тоді як на початок квітня приблизно 15 400 росіян були заарештовані за протести проти війни [64], а звіти опозиції та незалежних ЗМІ отримали десятки мільйонів переглядів в Інтернеті, через відсутність захищеного громадянського простору, який би дозволяв людям

висловлювати свої погляди, справжній рівень суспільної підтримки війни проти України в Росії незрозумілий.

В Росії не існує незалежних суспільних мовників, а незалежні ЗМІ фактично заборонені. Такі обмеження також полегшують контроль за наративами за кордоном про війну Росії в Україні, змушуючи іноземні ЗМІ, що базуються в Росії, самоцензурувати свої репортажі у відповідь на заборонені теми та слова [77]. Роскомнагляд, Федеральна служба з нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і ЗМІ, посилили протидію держави інформації, проти якої вона заперечує. Через два дні після вторгнення у 2022 році Роскомнагляд оголосив, що ЗМІ можуть публікувати інформацію про війну лише з офіційних державних ЗМІ. У заяві також оголошено про негайне розслідування щодо 10 ЗМІ за фактами «поширення невірогідної суспільно значущої інформації» [75]. Згодом ж було обмежено доступ до Google News й до платформ соціальних медіа в Росії. Іноземні компанії набагато важче контролювати, ніж місцеві еквіваленти (такі як «ВКонтакте» та «Однокласники»), які користуються популярністю серед населення і де засобів тиску з боку російської держави більше. Проте майже через місяць з дня повномасштабного вторгнення в Україну генеральний прокурор Росії оголосив Мету екстремістською організацією, що призвело до заборони Facebook та Instagram у Росії. Ця дія була здійснена після обмеження урядом Twitter на початку березня 2022 року [55]. Безпосередньо перед заборною попит на мережі VPN, які шифрують дані та приховують місцеперебування користувача, зріс більш ніж на 2000% порівняно із середньодобовим показником за попередній місяць, що свідчить про збереження попиту на ці платформи в Росії [55].

Завдяки цим прийнятим рішенням щодо обмежень і заборон РФ блокувала доступ до альтернативних джерел інформації для власних громадян, а це означає вільний і безперешкодний вплив на інформаційне середовище України та країн Європи, адже чинити супротив діям своєї ж держави населення не буде. Більше того, внутрішні проблеми в країні викликатимуть більше занепокоєння, аніж зовнішньополітичний курс держави, адже, до прикладу, ріст цін, мобілізація, вихід великих компаній з РФ впливає на життя пересічного громадянина, а страх за своє

життя і сім'ї сильніше за будь-що інше. До того ж, винною для росіян у поточній ситуації в Росії навряд залишиться саме вона, адже політика «вважати все іноземне ворогом» тягнеться ще від періоду культу особи Сталіна і схожа до дій Гітлера й навіть Муаммара Кадаффі.

Заборонивши доступ до іноземних соціальних мереж, РФ активно до сьогодні використовує Telegram, сервіс обміну повідомленнями, створений засновником «ВКонтакте». Цей месенджер став засобом для обміну інформацією між своїми користувачами, а також забезпечив платформу для ЗМІ та журналістів, щоб продовжувати свою роботу без цензури. Пропонуючи функції як зашифрованого, так і незашифрованого чату, його популярність продовжує зростати з початку агресивної війни Росії проти України, і він став джерелом як незалежних новин, так і пропаганди, дезінформації, поширення дипфейків тощо [47].

Аналізуючи особливості здійснення інформаційно-психологічних операцій, можемо вважати, що використані наративи та загальні цілі РФ залишаються в основному послідовними, механізми реалізація інформаційно-психологічних операцій, які доступні для поширення неправдивого та оманливого контенту, і здатність Росії контролювати власне інформаційне середовище продовжують розвиватися і стають факторами впливу на формування системи протидії ІПСО РФ проти України. Усі ці фактори як негативно так і позитивно впливають один на одного та власне на систему. Для детальнішого розуміння стратегії реалізації системи протидії інформаційно-психологічним операціям РФ проти України й прийняття рішень варто побудувати когнітивну карту (рис.2.2), з визначенням: різних груп факторів впливу (зовнішні, внутрішні, найбільш вагомі), цільового фактору, умов протікання процесу; каузальний ланцюг розвитку ситуації; визначення каузальної послідовності формування найкращого варіанту досягнення цільового фактору, які можна побачити на додатку А та Б.

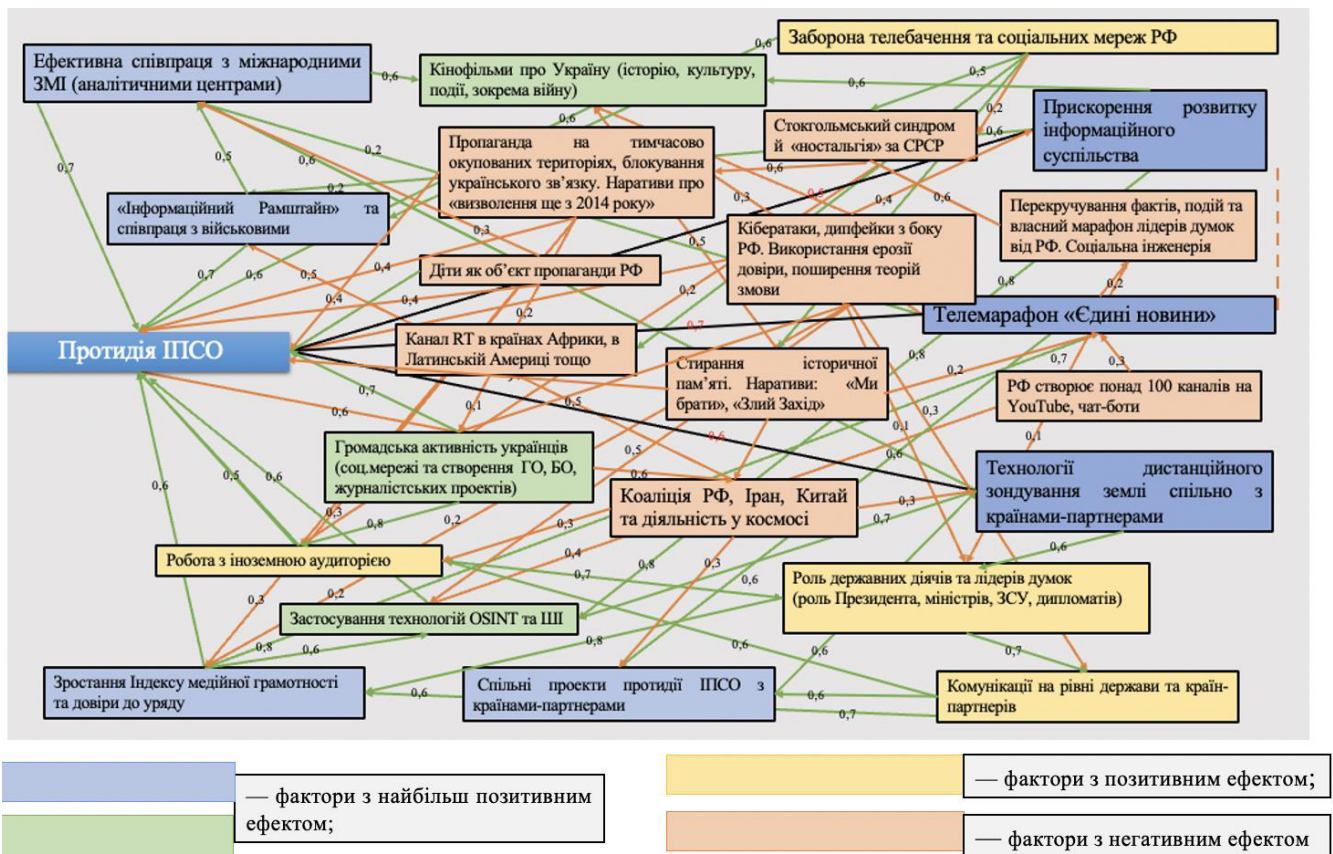

Рис. 2.2. Когнітивна карта факторів впливу на систему протидії інформаційно-психологічних операцій РФ

Для формування успішної системи протидії ІПСО РФ, Україні слід працювати на випередження із факторами, які несуть негативний ефект: зокрема Росія активно використовує дітей, як об'єктів власної пропаганди; стирає історичну пам'ять; активно поширює власні наративи на тимчасово окупованих територіях; продовжує формувати коаліцію та фінансувати канали й активістів закордоном (схожа практика вже відома на сторінках історії, коли Йосиф Сталін підтримував комуністичні рухи в Східній Європі та країнах Балтики й створював буферну зону із прихильних до нього країн). Також негативним фактором, який впливає на позитивні з боку України є використання росіянами ерозії довіри, поширення теорій змови; кібератаки та створення дипфейків. За даними команди безпеки Microsoft, близько 32% деструктивних атак з боку РФ були спрямовані безпосередньо на українські урядові організації на національному, регіональному та міському рівнях; понад 40% – на організації в секторах критичної інфраструктури [82]. Більше того, здійснення інформаційно-психологічних операцій РФ стає успішним процесом, адже пропаганда

Кремля зосереджена на появу стокгольмського синдрому у дорослого населення та молоді – виникнення позитивних емоцій в бік агресора, розділення думок і вірувань РФ, нав'язливі спогади («ностальгія» за СРСР). Кожен з цих факторів за когнітивною картою впливає один на одного, створює перешкоди для України у побудові успішної та ефективної системи протидії ІПСО та вимагає від уряду швидких дій. За результатами когнітивної карти визначено, що ІПСО РФ мають успіхи в Україні з кількох причин: соціальна інженерія та історичні зв'язки, інформаційне впливове середовище та медіапростір й вплив на міжнародні відносини. До прикладу, за останній рік РФ зняла чимало відеороликів та кінофільмів із героїзацією терористичних дій в Україні та поширює їх на окупованих територіях й серед Латинської Америки, Індії, Китаю, країн Африки та навіть в країнах Європи. За даними Newsguard, компанії, яка займається оцінюванням довіри до новинних веб-сайтів тощо, від повномасштабного вторгнення в Україну, Росія опублікувала понад 50 дезінформаційних та пропагандистських фільмів через RT, RTD.RT.com та навіть YouTube – орієнтовно по одному на тиждень [65]. Тому слід формувати протидію інформаційній діяльності Кремля швидше. Завдяки успішній верифікації результатів аналітичної роботи й побудови когнітивної карти, можемо зробити висновок, що до факторів із позитивним впливом відносимо: заборона телебачення та російських соціальних мереж; зйомки власних кінофільмів, адже культура на часі; робота з іноземною аудиторією; застосування сучасних технологій та нейромереж, штучного інтелекту; підвищення громадської активності; ефективна співпраця з міжнародними ЗМІ; зростання Індексу медійної грамотності; телемарафон «Єдині новини»; прискорення розвитку інформаційного суспільства та використання технологій дистанційного зондування Землі спільно з країнами-партнерами. Україна вживає активні різносторонні заходи, проте варто виключити фактори із негативним впливом на систему протидії ІПСО з боку РФ. Особливо варто зосередитися на забороні каналів РФ закордоном та зменшити інформаційний вплив РФ на тимчасово окупованих територіях, адже такі дії негативно впливають на роботу з іноземною аудиторією та викликають появу позитивних емоцій в бік Росії. Із завданнями та концепціями, які необхідно виконати та які вже впроваджуються для побудови

успішної системи протидії інформаційно-психологічним операціям Росії ознайомимося у наступному підрозділі та розділі.

2.3. Концептуальні засади інформаційної безпеки України щодо протидії інформаційно-психологічним операціям

Інформаційна безпека України є однією зі складових національної безпеки та найважливішою функцією держави, яка відповідає за національні інтереси держави, людини й суспільства та містить заходи з протидії інформаційній агресії, забезпечення кібербезпеки, конституційних прав людини, захисту державної інформації, технологічного захисту від негативних впливів, а також протидії інформаційно-психологічним операціям.

Як відзначає професор психології Бристольського університету С. Левандовсі: «Українці ведуть війну ХХІ століття, яка наполовину відбувається в Інтернеті» [44]. Аналізуючи ведення російської інформаційної війни проти України в період широкомасштабної воєнної агресії, можемо стверджувати, що воно набрало нових обертів, поєднуючи усі частини інформаційно-психологічних операцій: шантаж, дезінформацію, залякування, маніпулювання, пропаганду, обман тощо. Припускаємо, що це протистояння проілюструвало: по-перше, вразливі сфери України в інформаційній (національній) безпеці; по-друге, недостатню ефективність механізмів захисту інформації; по-третє, певну не стійкість та складнощі у протидії непередбачуваним інформаційним впливам РФ; по-четверте, недосконалість заходів на рівні держави, адже будь-яку новину, щодо внутрішніх проблем в Україні, на яку українці реагують, Кремль використовує в якості ПСО, сіє паніку та намагається знизити рівень довіри до влади. Деякі люди можуть зауважувати, що Україна програє на інформаційному фронті, адже наративи про залякування і шантаж створюють ілюзію сильного і непереможного ворога, більше того, суспільство порівнює не досягнення України (до повномасштабного вторгнення і під час боротьби), а лише дії і досвід Росії у веденні інформаційно-психологічних операцій. На одній із зустрічей, у 2022 році восени, зі студентами Факультету міжнародних відносин Національного

авіаційного університету, керівник Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Ігор Соловей зауважував, що Україна точно не програє на даний момент інформаційну війну з РФ, проте є над чим працювати [11]. На державному та суспільному рівнях вже створено чимало проектів, які стають ефективними у протидії ІПСО РФ, і в будь-якому випадку система буде ефективна, коли усі складові працюватимуть злагоджено через поєднання їхніх структурних взаємозв'язків.

До концептуальних засад інформаційної безпеки України можна віднести: політичну свідомість населення, освіченість, медіаграмотність; законодавчу ініціативу на державному рівні; вміння критично мислити та аналізувати інформацію (відрізнити новини та дані від маніпуляцій та пропаганди); захист приватності, даних, свободи слова та преси; використання технічних засобів та співпрацю з міжнародною спільнотою.

Загалом механізми захисту інформаційної безпеки України можна поділити на дві групи: законодавчі та інституційні [2, с. 57; 54].

Розглядаючи законодавчі механізми, слід зазначити, що за роки незалежності в Україні розроблено достатню кількість нормативно-правових документів щодо інформаційної безпеки в аспекті протидії інформаційно-психологічним операціям. Серед них Закони України «Про інформацію» [28], «Про доступ до публічної інформації» [25], «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [29], «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [27] тощо. Ці державні документи удосконалювалися та в них вносилися зміни в залежності від ситуації в державі. Законодавча складова в системі протидії ІПСО відіграє невід'ємну роль, адже це приклад демократії та створення правового фреймворку для боротьби із загрозами інформаційній безпеці. Це і про вимоги до ЗМІ, соціальних мереж, поширення інформації, про свободу слова, захист персональних даних, виборчих процесів тощо.

Основним документом, що визначає концептуальні засади інформаційної безпеки, є Стратегія інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 15 жовтня 2021 року №685/2021 [30].

Стратегія інформаційної безпеки України на 2021–2025 роки визначає виклики та загрози національній безпеці, які становлять інформаційні операції, та містить заходи щодо протидії їм. Згідно Стратегії, інформаційні операції є інструментом, який використовують ворожі державні та недержавні суб'єкти для підризу безпеки та суверенітету України шляхом поширення дезінформації, пропаганди та фейкових новин тощо. Для протидії інформаційним операціям стратегія наголошує на необхідності посилення можливостей України виявляти, аналізувати та реагувати на кампанії з дезінформації. Цей документ підтверджує наші слова, про які вказувалося вище, а саме що здатність протистояти дезінформації потребує загальнодержавного підходу, який передбачає залучення багатьох відомств, включаючи військові, розвідувальні служби та правоохоронні органи. До ключових заходів протидії інформаційним операціям, згідно стратегії можемо виокремити: розробку системи раннього попередження для виявлення та відстеження кампаній дезінформації; створення скоординованого механізму реагування для швидкої протидії дезінформації; розбудова партнерства з міжнародними організаціями, урядами та групами громадянського суспільства для протидії кампаніям дезінформації та збільшення програм, воркшопів щодо медіаграмотності, щоб навчити громадськість виявляти дезінформацію та реагувати на неї [30]. Більше того, до Стратегії також можна додати і посилення такого фактору як стійкість населення та акцентувати увагу на суб'єктах забезпечення національної стійкості. Зокрема не кожен громадянин знайомий із тим, що питання національної стійкості вже декілька років є актуальним, проте цей фактор варто модернізувати та перетворити його на стратегію держави. Він сприяє економічній, політичній, соціальній та культурній цілісності держави, забезпеченню інформаційної безпеки держави й формуванню критичного мислення населення [14]. Похитнувши стійкість громадян, через здійснення інформаційно-психологічних операцій, можна легко маніпулювати людьми та деморалізувати.

Наступним типом механізмів забезпечення інформаційної безпеки щодо протидії інформаційно-психологічним операціям є інституційні механізми, які охоплюють державні та недержавні установи, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію інформаційної безпеки. На сьогодні суб'єктами

формування та реалізації політики в інформаційній сфері нашої країни є: Рада національної безпеки і оборони України (РНБО); Міністерство інформаційної політики України (МІП); Міністерство закордонних справ (МЗС); Міністерство оборони України (МО); Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; Кіберполіція [2, с. 56-62; 45]. Всі ці органи відіграють важливу роль у протидії інформаційно-психологічним операціям в контексті інформаційної безпеки України. До прикладу, одним з досягнень РНБО в питаннях протидії пропаганді та дезінформації є створення Міжвідомчої робочої групи. Окрім цього, РНБО також розробив комплексну законодавчу базу для регулювання медіа та онлайн-платформ, включаючи закони про інформаційну безпеку та кіберзлочинність.

Міністерство інформаційної політики України запустило кілька ініціатив для просування медіаграмотності та навичок критичного мислення серед громадськості, включаючи створення вебсайту для розвінчання фейкових новин і дезінформації й постійно випускає пресбрифінги про останні події у війні, допомагає українським та закордонним ЗМІ отримати доступ до перевіреної інформації та транслювати правдиві факти [78]. Це у свою чергу сприяє можливості закордонним ЗМІ знімати репортажі, документувати терористичні дії РФ на території України та допомагати розвінчувати фейки, які розповсюджує Росія та її спецслужби, в першу чергу на міжнародну спільноту.

Міністерство закордонних справ працює над підвищенням обізнаності про безпекові виклики України та протидією кампаніям з дезінформації за кордоном. Міністерство створило Департамент стратегічних комунікацій, який відповідає за координацію комунікаційних зусиль України з іноземними партнерами. Міністерство також співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз і НАТО, для налагодження партнерства та координації реагування на кампанії з дезінформації. Україна є членом Партнерства НАТО з інформаційної та кібербезпеки та бере участь у програмі ЄС «Східне партнерство» [2, с. 57; 54].

Міністерство оборони України відіграє ключову роль у протидії інформаційно-психологічним операціям. Цей центральний орган виконавчої влади та військовоуправління обмежуються повноваженнями в інформаційній сфері щодо Збройних

Сил України, а саме в протидії інформаційним атакам агресора, спрямованим на українську армію; забезпечення достовірності та донесення інформації, що надходить до Збройних Сил України через їх ЗМІ [2, с. 58; 52].

Кіберполіція відповідає за розслідування та переслідування кіберзлочинів, у тому числі пов'язаних із кампаніями дезінформації. Кіберполіція провела кілька резонансних розслідувань кібератак і кампаній з дезінформації, що призвело до арешту та судового переслідування осіб, причетних до цих дій. Орган виявив та деактивував велику кількість російських хакерських атак на інформаційні системи України тощо [5, с. 89-90; 81]. Як зазначали вище, одним із найважливіших завдань інформаційно-психологічних операцій РФ є атаки на державні сайти, соціальні мережі, медіа тощо, адже велика частина молоді переглядає новини саме в мережі Інтернет, на офіційних сторінках та від лідерів думок, зокрема і блогерів, сторінки яких швидко піддаються кібератакам. Усе це може впливати на видозміну політичного простору України, політичну свідомість та підривати критичне мислення громадян, натомість викликаючи емоційне.

Отже, Росія має чималий досвід у веденні інформаційної війни. В період повномасштабної воєнної агресії проти України Росія здійснює інформаційну атаку на усі сфери національної безпеки України і намагається встановити інформаційну монополію з метою дестабілізації внутрішньої ситуації, деморалізації та недопущення консолідації українців, підриву довіри, залякування та призупинення євроінтеграційних процесів в Україні. Здійснення інформаційно-психологічних операцій Російською Федерацією проти України у багатьох випадках відбувається через метод віддзеркалення (перекладаючи власну провину на жертву), керуючись сталінською та інструкціями інших державних діячів, що увійшли в історію як тирани. В той же час за понад рік повномасштабної війни та починаючи з 2014 року Україна будує систему, яка буде швидко (як механізм) реагувати на загрози інформаційній безпеці й працювати на випередження розповсюдження наративів Росією. Це проявляється у формуванні скоординованого та багатогранного підходу із залученням низки державних органів та організацій громадянського суспільства. Проте загроза інформаційно-психологічних операцій залишається значною, і тому

необхідні постійні зусилля для ефективної протидії ІПСО РФ та забезпечення інформаційної безпеки України.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

3.1. Державна інформаційна політика України щодо протидії інформаційно-психологічним операціям під час повномасштабної воєнної агресії РФ проти України

Система протидії інформаційно-психологічним операціями РФ – це комплекс заходів та механізмів, який спрямований на виявлення, перевірку, відповідь (реакцію) та запобігання негативного впливу на цільові аудиторії, зокрема інформаційне середовище України, її країн-партнерів та має будуватися на трьох ключових рівнях, які відображені на рисунку 3.1 [2, с. 56-62].

Міжнародний рівень

Націлений на зменшення здатності противника здійснювати інформаційно-психологічний вплив

Внутрішньодержавний рівень

Націлений на зміцнення системи державного управління, реагування на загрози інформаційній безпеці, а також випередження

Громадський рівень

Націлений на посилення консолідації громадян та підвищення рівня їх стійкості до інформаційно-психологічних впливів

Рис. 3.1. Рівні реагування на інформаційно-психологічні операції РФ

Внутрішньодержавний рівень характеризується тим, що він визначає основну стратегію та заходи, які держава вживає під час протидії інформаційно-психологічним операціям. Державна інформаційна політика України спрямована на захист демократичних цінностей та створення безпечного середовища для громадян. З початком повномасштабного вторгнення РФ українці активно реагують на заклики

державних органів влади щодо дій та реагування на пропаганду, дезінформацію й фейки Кремля. Більше того, доказом такої активної підтримки та об'єднання перед викликами (інформаційними загрозами) свідчать нещодавні соціологічні дані про підвищення Індексу довіри до Президента серед українців. Зокрема, за даними Київського міжнародного інституту соціології від січня 2023 року, рейтинг довіри до Президента України зріс з 27% у 2021 році до 84% у 2022 [7]. Соціологічне опитування, проведене Центром Разумкова у лютому-березні 2023 році серед понад 2 тисяч опитуваних, відзначає рейтинг підтримки Президента України у вигляді 83% українців [20]. Активна участь Президента, Володимира Зеленського, в брифінгах, соціальних мережах (твіттер-дипломатія) та вміння із тонкощами, проте детально і швидко донести інформацію до аудиторії і зокрема міжнародної спільноти, яка також є ціллю РФ, відіграє невід'ємну роль у протидії інформаційно-психологічним операціям.

Поширення правди для внутрішньої та міжнародної аудиторії є одним з вирішальних інструментів системи боротьби з ІІСО. Водночас важливим у цьому сенсі є також спростування фейків та брехні ворога, яке водночас сприяє збільшенню довіри до уряду [10, с. 21]. До того ж важливо не просто спростовувати чи розвінчувати наративи РФ, а й давати у відповідь інформацію, адже навряд, до прикладу, громадяни Німеччини або ж самі українці будуть перевіряти новини на кількох інформаційних джерелах і шукати корені дезінформації. Зокрема, Володимир Зеленський безпосередньо шукає військової та дипломатичної підтримки міжнародної аудиторії та урядів усіх континентів, інформуючи їх про ситуацію в Україні через щоденні оновлення в соціальних мережах, звертаючись до глав держав на онлайн-платформах та під час особистих зустрічей [78].

Окрім підтримки зусиль щодо збільшення доступу до новин, Україна також обмежила доступ до російських ЗМІ, щоб зменшити їх вплив. РНБО України ввела під санкції три телеканали, пов'язані з нардепом Віктором Медведчуком: NewsOne, 112 Україна та ZIK [57]. За даними із когнітивної карти на додатках А та Б такі дії на державному рівні України сприяють подоланню стокгольмського синдрому й «ностальгії» за СРСР; зменшують кібератаки, поширення дипфейків та наративів про

«братський народ»; активізують відновлення історичної пам'яті українців, розвиток культури та зменшують інформаційне середовище впливу для РФ на території України, викликаючи цим занепокоєння в міжнародній спільноті щодо існування російських каналів, зокрема RT в їхніх державах.

Свідчення швидких дій у відповідь на дезінформаційні кампанії РФ є створення Центру протидії дезінформації при РНБО (ЦПД) та Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Міністерстві культури та інформаційної політики України (ЦСКІБ). Ці центри забезпечують моніторинг та аналіз інформаційних загроз національній безпеці України. До прикладу, з лютого 2022 року ЦПД проводив перевірку фактів і розвінчання неправдивої інформації у телеграм і твіттер. Центр надає уряду України офіційний експертний засіб протидії російським дезінформаційним кампаніям [63]. До того ж за ініціативи ЦСКІБ, Міністерства культури та інформаційної політики України та за підтримки посольства Швеції у липні 2022 року було розпочато роботу «Школи протидії дезінформації» для працівників державної служби. Даний захід націлений на підвищення рівня інформаційної стійкості та медіаграмотності серед представників державного сектору та напрямку комунікацій [8]. Такі дії зможуть допомогти налагодити комунікацію стосовно поширення інформації, до прикладу, про «Батальйон Монако» (українських політиків та державних службовців, які під час воєнного стану виїхали за межі держави). Вільний доступ до інформації та свобода слова дуже важливі для демократії, проте саме такі новини РФ швидко підхоплює і здійснює інформаційно-психологічні операції, розпалюючи ворожнечу всередині України, між громадянами та підриваючи довіру до уряду. Це вдається легко, адже здійснюючи ракетні удари, Росія створює хаос серед українців і цим самим використовує психологічні маніпуляції та наративи на прикладі «зрада серед своїх», «зрадники на Банковій»; створює дипфейки, інформуючи, що Президент та інші держслужбовці давно покинули країну та проживають за кордоном.

Активно обговорюваною ідеєю є «Інформаційний Рамштайн» як ініціатива та новий формат міжнародного співробітництва, націлений на протидію російській дезінформації та пропаганді. Як відзначає Міністр культури та інформаційної

політики Олександр Ткаченко, «Інформаційний Рамштайн» може виступати наступальним інструментом інформаційної безпеки України та водночас сприяти більш тісній взаємодії з державами-партнерами. У рамках даного формату міжнародного партнерства планується розробити комплекс спільних заходів та проєктів, встановити стратегічні цілі боротьби з ІПСО РФ, налагодити зв'язки та комунікації, засноване на умовах спільного фінансування [38]. Якщо розглядати цей проєкт як фактор впливу на систему протидії ІПСО Росії, то він несе найбільш позитивний ефект й дозволяє налагоджувати розширену співпрацю з міжнародними ЗМІ, розвивати кіноіндустрію України й стимулювати громадську активність українців (див. додаток А та Б).

На думку О. Ткаченко «Інформаційний Рамштайн» має мати три основні напрямки дій:

- підсилення геополітичної ролі України та її міжнародної правосуб'єктності;
- адаптація стратегій діяльності відповідно до наявних ресурсів та можливостей учасників, консолідація зусиль державного та приватного секторів;
- впровадження глобальних ініціатив для формування стійкості перед пропагандою та дезінформацією [38].

Вагомим кроком протидії інформаційно-психологічним операціям РФ на державному рівні є створення так званої матеріальної бази, а саме сучасних технологій, які дозволяють автоматично займатися фактчекінгом (перевіряти інформацію), фільтруванням та блокуванням. Компанії з кібербезпеки, супутникові зображення (дистанційне зондування землі або Remote sensing), технологія Open source intelligence (OSINT) й штучний інтелект (ШІ) є критично важливими інструментами системи протидії ІПСО РФ [19, с. 595-597].

До державної інформаційної політики ми можемо віднести дистанційне зондування Землі (далі – ДЗЗ), яке дозволяє виявляти та моніторити фізичні характеристики місцевості, поверхні Землі з космосу чи повітря і є одним із невід'ємних елементів тактичного зв'язку у військовій справі, який використовується для бойової розвідки, моніторингу військових злочинів й зокрема в інформаційному середовищі [42, с. 119]. З початку повномасштабного вторгнення цей процес дозволяв

робити супутникові знімки та документувати злочини РФ, про які почали писати міжнародні ЗМІ, журналісти New York Times, аналітичні центри тощо, і це не лише допомогло спростувати маніпуляційні «вкиди» РФ про те, що Україна нібито сама обстріляла Бучу, Ірпінь, Маріуполь, Миколаїв, Запоріжжя тощо, а й визнати Росію державою-спонсором тероризму [19, с. 595-598; 9].

Зі звичайних громадян мало хто знає, що існують розширені можливості пошуку Google, пошук за зображенням, пошук окремих файлів й документів в мережі Інтернет, а також соціальних мережах. А усе це є у відкритому доступі і завдяки технології OSINT аналітики й журналісти на державному рівні сьогодні розвінчують фейкову інформацію та знаходять канали й джерела розповсюдження частин інформаційно-психологічних операцій РФ. Під час холодної війни Центральне розвідувальне управління та Комітет державної безпеки СРСР використовували OSINT, щоб схилити терези війни на свою користь, збираючи інформацію про військові, політичні та економічні можливості свого ворога [19, с. 595-598]. Технології OSINT активно поєднуються з ДЗЗ і виступають розвідкою з відкритим кодом, додаючи здорову дозу конспірологічного мислення. До прикладу, напередодні війни комерційні супутникові знімки та відеоматеріали жителів РФ у соціальних мережах, зокрема TikTok дозволили журналістам і дослідникам підтвердити заяви Заходу про те, що Росія готує вторгнення. Більше того, з часом з'явилися доказові факти того, що РФ застосовує зброю, заборонену за усіма правилами і теорією справедливого ведення війни в Нікополі, Марганці, Маріуполі, Мелітополі та інших населених пунктах [19, с. 595-600]. Саме ці докази стали поштовхом до об'єднання із міжнародною спільнотою у протидії РФ не лише на полі бою, а й на інформаційному фронті.

Ще одним важливим інструментом у системі протидії ІІСО РФ є штучний інтелект (ШІ), який дозволяє фільтрувати інформацію, джерело та емоційність якої не здатне розпізнати людське око. Існує чимало думок, що штучний інтелект збільшує обсяг дезінформації в Інтернеті, автоматизуючи процес створення фейків. Значні ризики виникли з появою чат-ботів, які використовують великі мовні моделі, такі як ChatGPT OpenAI, які можуть створювати текст, що звучить природно, одним

натисканням кнопки, по суті автоматизуючи виробництво дезінформації, і, на жаль, Росія та Китай фінансують власні ж чат-боти. Водночас штучний інтелект має величезний потенціал для зменшення шкоди, завданої фейковою інформацією [66]. До прикладу, Україна має вже чималу кількість проєктів фактчекінгу й блокчейну, які поєднують роботу фахівців та штучний інтелект. Одним із таких є, Texty, який використав свою сучасну технологію для швидкого аналізу тисяч каналів Telegram, де Росія активно веде ІІСО. Detector Media також використовує машинне навчання й ШІ, аби аналізувати масиви даних для розуміння і прогнозування майбутніх інформаційних кампаній кремля. Більше того, разом з LetsData, українською приватною компанією, яка надає послуги ШІ й машинного навчання, Detector Media здійснює моніторинг дискурсу та документує хроніки дезінформації Кремля в режимі реального часу у понад 30 країнах [19, с. 597-600]. У зв'язку з цим для забезпечення інформаційної безпеки України надзвичайно важливим є створювати власні інструменти на основі штучного інтелекту, щоб допомогти автоматизувати та прискорити роботу з пошуку дезінформації та її спростовування.

Серед перспектив удосконалення державної політики України щодо ІІСО РФ варто відзначити наступне:

- забезпечити оперативне та швидке поширення інформації щодо застосованих РФ ІІСО через заяви офіційних осіб, лідерів думок;
- комплексне вдосконалення правової бази інформаційної безпеки;
- розробити власні технології аналізу даних для виявлення ІІСО, зокрема поєднуючи із розвитком власних технологій: інструментів дистанційного зондування Землі, штучного інтелекту, нейромереж та супутникової навігаційної системи з метою отримання незалежної інформації;
- налагодити надійну та своєчасну систему комунікації між урядом та громадянами;
- розробити комплексну Національну OSINT-стратегію, яка окреслює підхід уряду до збору, аналізу та розповсюдження розвідданих із відкритих джерел;

- інвестувати в розробку освітніх програм для підготовки наступного покоління висококваліфікованих фахівців, які б забезпечували ефективну протидію ІПСО РФ.

3.2. Співпраця України із міжнародною спільнотою щодо протидії інформаційно- психологічним операціям Російської Федерації

З початком широкомасштабного вторгнення Росії на територію України однією із ключових цільових аудиторій здійснення інформаційно-психологічних операцій РФ стали громадяни країн Європи, США та інших держав світу. За цей час Україна посилювала не лише внутрішній інформаційний фронт, а й налагоджувала активну співпрацю з міжнародними ЗМІ, громадськими організаціями, підвищувала імідж держави на міжнародному рівні, іншими словами застосовувала інструмент під назвою «м'яка сила». Важливість протидії дезінформаційним кампаніям РФ за межами держави пов'язано, по-перше, із великою кількістю українців, які проживають за кордоном і можуть зазнавати психологічного тиску через канали здійснення ІПСО РФ й недотримання нею міжнародного гуманітарного права та порушення договорів; по-друге, із недопущенням прийняття неупередженої позиції країн до Росії та поширення неправдивої інформації для іноземних громадян, адже це може викликати недовіру країн-партнерів до України, зокрема в наданні допомоги із озброєнням, фінансової підтримки тощо.

Важлива роль у контексті міжнародного співробітництва з питань боротьби з ІПСО належить Центру протидії дезінформації при РНБО України, який працює над тим, щоб залучати держави світу та установи до участі в обговоренні, обміні досвідом та пошуку системи заходів нейтралізації негативного та найбільш негативного інформаційно-психологічного впливу з боку РФ та її союзників. Впродовж широкомасштабного вторгнення було проведено ряд різноманітних міжнародних зустрічей та конференцій, зокрема за участю таких держав як Латвія, Сінгапур, Туреччина, Польща, Фінляндія, Естонія, Румунія, Грузія, Словаччина, Молдова, Японія тощо. Ключовою метою усіх цих заходів є посилення співпраці з

міжнародними партнерами задля об'єднання спільних зусиль у боротьбі із загрозами інформаційній безпеці як на національному, так і міжнародному рівнях.

Також за ініціативою Міністерства цифрової трансформації України було представлено програму Digital4Freedom під час конференції з післявоєнного відновлення України у Лугано. Даний проєкт розрахований на міжнародних партнерів та має на меті залучення якомога більшої кількості сторін задля вдосконалення та розвитку цифрової інфраструктури України [18].

Одним із етапів співпраці із міжнародною спільнотою щодо протидії ІПСО РФ є так звана ініціатива “one voice”, єдиний голос або ж «Інформаційний Рамштайн», про який ми згадували вже раніше, адже він ефективний на усіх рівнях системи протидії дезінформації. Ці дії передбачають масову заборону мовлення російських пропагандистських телеканалів «Sputnik», «RT/Russia Today», «РТР Планета», «Россия 24» та «ТВ Центр – Международный» та інших як в межах України так і в країнах ЄС, а також об'єднання соціальних платформ для просування єдиної позиції для усунення загроз інформаційній безпеці. Також одним із найважливіших кроків до єднання у боротьбі з психологічними операціями РФ та її пропаганді стало те, що у лютому 2023 року Служба зовнішніх справ ЄС у своїй доповіді визнала РФ світовим лідером дезінформації [23. с. 147-150; 74]. Такі прийняті дії є доказом дружніх відносин з країнами-партнерами та свідчить про реальну причетність Росії до здійснення психологічних операцій. Більше того, припускаємо, що ще одним кроком, який привернув увагу держав світу до війни в Україні та діяльності РФ на тимчасово окупованих територіях стала Заява Верховної Ради України про визнання Чеченської Республіки Ічкерія тимчасово окупованою Російською Федерацією і засудження вчинення геноциду чеченського народу [34]. Росія продовжує висувати претензії до інших держав, де розповсюджує пропаганду, виправдовуючи свої дії на території України й залякуючи людей, які виступатимуть проти цих наративів. Проте цей важливий дипломатичний крок України дозволить народу, який колонізує РФ та країнам, які підтримують Росію, розплющити очі та побачити реальне «обличчя» країни-агресора.

Спільні дії України та інших країн світу у протидії дезінформації РФ демонструють, що це є однією із стратегічних цілей кожної демократичної держави. До прикладу, завдяки організованому спільному комюніке, у вересні 2022 року між Україною, Румунією та Молдовою, було висунуто рішення розробити механізм зі спільного реагування на координування зусиль трьох держав з протидії дезінформації з боку Росії [35].

Важливим кроком для формування системи протидії інформаційно-психологічним операціям РФ став крок Європейського Союзу та таких країн як Велика Британія, Канада, США, Австралія тощо, який стосувався введення санкції проти одних із найголовніших каналів поширення пропаганди – RT та Sputnik [53; 62]. Більше того, Reddit і Telegram (після запиту Європейського Союзу) повністю заборонили ЗМІ, підтримані РФ на своїх платформах; Twitter також доклав подібних зусиль, припинивши розширювати державні облікові записи [85].

Крім стратегічних комунікаційних заходів для реагування на певний контент, міжнародні партнери також докладають зусиль для полегшення поширення перевіреної інформації через ЗМІ та соціальні медіа. Наприклад, уряд Великої Британії виділив екстрене фінансування, щоб підвищити здатність Всесвітньої служби ВВС доносити незалежні, неупереджені та точні новини в умовах посилення пропаганди з боку російської держав [50].

Деякі країни, наприклад, Канада та США публікують основні наративи пропаганди та дезінформації РФ на офіційних урядових сайтах, висвітлюючи правдиву інформацію щодо них [54]. Така координація життєво важлива для припинення дезінформації, яка здійснюється завдяки кібератакам, які охоплюють автоматизовані інформаційні мережі, спрямовані на вебсайти новин, урядові портали та комунікаційну чи інтернет-інфраструктуру.

Важливим та позитивним фактором впливу на побудову системи протидії ІІСО РФ є співпраця із міжнародними ЗМІ. Здійснивши контент-аналіз певних іноземних агенцій (Think Tanks), видавництв: «The Wall Street Journal» [80], «The Telegraph» [79], «BBC News» [51] та «The Atlantic Council» [49] щодо наявності антиукраїнський та проукраїнських наративів чи поширення неправдивих фактів або ж пропаганди РФ

було встановлено, що з 24 лютого 2022 року агенції публікують чимало статей на англійській мові, які стосуються створення або ж зміцнення антипутінської коаліції; кримінальних злочинів російських окупантів; ядерного та іншого шантажу й залякування з боку РФ; реальних результатів бойових дій на лінії фронту; дезінформаційних «вкидів» Росії на території різних країн світу тощо. Цільовою аудиторією (ЦА) агенцій виступають українці, міжнародна спільнота, зокрема включення до ЦА громадян Росії дозволить їм мати доступ до правдивої й точної інформації, позитивно вплине на формування свідомості та стійкості людей. Більше того, практично кожна агенція із перерахованих створила колонки (комплексні онлайн-видання) на своїх офіційних сайтах, які стосуються України, зокрема «Ukraine», «War in Ukraine» та «UkraineAlert», де приблизно кожні 2-3 дні з'являються публікації про події в Україні [49; 51; 79; 80]. The Atlantic Council, до прикладу, забезпечує важливу платформу для публічних заходів за участю американських, європейських, українських лідерів та експертів для обговорення важливості прийняття розумних і термінових рішень, а також спростування дезінформаційної кампанії РФ. Виходячи з цього, авторами статей на ресурсі Atlantic Council виступають такі відомі особистості та політичні діячі як Олексій Резніков (Міністр оборони України), Олексій Гончаренко (Народний депутат України), а також такі громадські діячі та експерти як Олена Хоменко, Ольга Айвазовська та інші. Також можна помітити, що публікуються звернення Володимира Зеленського, цитуються його гучні промови та здійснюються виступи посадових осіб в аналітичному центрі Atlantic Council, до прикладу, керівника Офісу Президента України Андрія Єрмака [49]. Співпраця України із виданням «The Wall Street Journal» характеризується ще тим, що кореспонденти та журналісти видання фіксують діяльність РФ на території України самостійно та знімають інформаційні повідомлення й сюжети про звірства окупантів [80]. Усе це дає можливість міжнародній спільноті із ще більшою довірою ставитися до новин, зменшує негативний вплив факторів на систему протидії ІПСО РФ та не дозволяє журналістам Росії розповсюджувати свої наративи у цих виданнях. Загалом співпраця із

міжнародними ЗМІ дає можливість об'єднувати демократії й протистояти пропаганді й російському імперіалізму.

Паралельно із зусиллями окремих країн міжнародні організації проводять перевірку фактів, щоб протидіяти російській дезінформації. Наприклад, НАТО підтримує власну інституційну систему спростування шкідливих російських наративів [70]. Подібним чином діє проєкт EUvsDisinfo підрозділу Європейської служби зовнішніх дій (EEAS). Його мандат полягає в тому, щоб прогнозувати, розглядати та реагувати на безперервні російські кампанії дезінформації, які впливають на Європейський Союз, його держави-члени та країни регіону [56].

Важливою подією також є те, що у вересні 2022 року Україна долучилась до програми «Цифрова Європа», яка спрямована на надання цифрових технологій підприємствам, громадянам і державним адміністраціям. Цей крок є важливим в контексті покращення системи реагування на ІІСО шляхом активного залучення цифрових технологій та штучного інтелекту, інструментів кібербезпеки, оскільки цифрові технології та інфраструктура відіграють вирішальну роль у забезпеченні інформаційної безпеки держави [23, с. 147-150; 41].

Фінансова підтримка міжнародної спільноти також є дуже важливою, адже вона може дозволити уникати просування інформаційно-психологічних операцій РФ не лише на територію України чи тимчасово окупованих територій, а й на інформаційний простір інших країн світу. Проблемним моментом залишається вплив РФ на країни Африки, Латинської Америки та пострадянські країни, а також участь Росії в міжнародних змаганнях, олімпіадах, кінофестивалях тощо. Як зазначали вище культурні проєкти ще від часів СРСР була вагомим фактором впливу на аудиторію з метою дискримінації, утисків та навіювання власної пропаганди.

Варто відзначити такі перспективи удосконалення міжнародного співробітництва України щодо боротьби з інформаційно-психологічними операціями РФ:

- розвивати міжнародну співпрацю та обмін досвідом з країнами, які успішно борються з ІІСО;

- залучати міжнародних партнерів до підтримки та розвитку стійкості України, зокрема шляхом співпраці з Європейським Союзом та НАТО;
- активно співпрацювати з аналітичними центрами, ЗМІ закордоном щодо протидії кремлівській пропаганді;
- створювати або ж долучати більше українських агенцій та видань закордоном, вести ефіри (мати власні ефірні години) закордоном;
- необхідно збільшити кількість іноземних каналів в Україні, зокрема локальних медіа;
- Міністерству закордонних справ та Міністерству інформаційної політики налагодити зв'язок з закордонною аудиторією (мати можливість виходити в ефіри);
- заборонити усі можливі канали розповсюдження ІПСО РФ закордоном та відсторонити Росію брати участь в міжнародних конкурсах та змаганнях;
- розвивати культурну дипломатію України з метою покращення міжнародного іміджу держави та протидії інформаційно-психологічному впливу РФ з просуванням культурних проєктів на міжнародну спільноту.

3.3. Роль громадянського суспільства та ЗМІ у подоланні інформаційно-психологічних операцій здійснюваних РФ

З початку повномасштабної військової агресії РФ українські ЗМІ змінили акцент на висвітлення актуальних новин, пов'язаних з бойовими діями, волонтерською діяльністю, переселенцями, міжнародними партнерами та організаціями [43, с. 76]. Діяльність журналістів, експертів та лідерів думок також зосереджена на інформаційному фронті з метою спростування й випередження розповсюдження фейків і маніпуляцій Росії та недопустити цим наративам здійснювати психологічний тиск на громадян та інші цільові аудиторії. Однією із основних цілей здійснення ІПСО РФ є вплив на людей через власні ж канали, які створювалися задовго до вторгнення й переконання населення у правдивості фактів, що поширюються й цим самим запевнити їх у необхідності розповсюдження далі цих

дезінформаційних кампаній. Проте уже понад рік українці демонструють свою стійкість до пропаганди РФ й стають активними суб'єктами протидії інформаційно-психологічним операціям.

Згідно з опитуванням, проведеним Київським міжнародним інститутом соціології, станом на січень 2023 року понад 50% громадян (57%) довіряють українським засобам масової інформації. Цей показник зріс на 25 відсотків порівняно з 2021 роком (32%). Натомість довіра до російських медіа знизилась на 2% (з 3% до 1%) [7]. За даними Центру Разумкова, довіру до українських ЗМІ висловлюють 65% респондентів [20].

18 березня 2022 року Президентом України було підписано Указ № 152/2022, яким було запроваджено єдину інформаційну політику під час воєнного стану. Даний документ передбачає створення єдиної системи телемовлення, що об'єднала різні телеканали у марафоні «Єдині новини» [31]. Як свідчить дослідження Internews та USAID, проведене у листопаді 2022 року, переважна більшість споживачів новин обізнана про «Єдині новини», проте дивляться його 32% українців, серед яких підтримку телемарафону висловлюють 84% опитаних [48]. На думку очільника Київського міжнародного інституту соціології В. Паніотто, телемарафон «Єдині новини» має позитивний ефект в контексті суспільного єднання та збільшення довіри до владних структур та Президента України [13].

На наш погляд, громадяни України поділилися на тих, хто споживає контент через телебачення та мережу Інтернет, проте обидва джерела інформації стають важливим елементом протидії дезінформації і впливають на загальний Індекс медіаграмотності української аудиторії. Навчання людей, як правильно відрізнити неправду від правди, є дуже важливим, оскільки це допомагає зменшити ризик поширення дезінформації. Зусилля з удосконалення медіаграмотності можуть бути згруповані за такими рівнями як державний, суспільний та особистий, що складають цілісну систему. Разом із громадською організацією «Український Жіночий Батальйон» (УЖБ), яка займається боротьбою на інформаційному фронті, допомагає жінкам в рамках проекту «Голос жінки» та є надійним тилом для військових, закуповуючи спорядження [24], нам вдалося реалізувати мініпроект, який стосується

обізнаності, стійкості громадян та протидії інформаційно-психологічним операціям. Для розуміння актуальності теми для читачів було проаналізовано цільову аудиторію однієї із основних соціальних мереж ГО та охоплення допису й публікацій на 24 години в мережі «Інстаграм» УЖБ, результати чого представлені в таблиці 3.1 й 3.2.

Таблиця 3.1

Аналіз цільової аудиторії мережі «Інстаграм» ГО «Український Жіночий Батальйон» (за матеріалами УЖБ)

Кількість читачів	Читачі 4352: Україна 70,6%; Польща 6,5%; Німеччина 4,8% США 1,5%
Віковий діапазон	13-17р. 4,3% 18-24р. 24,8% 25-34р. 41,1%
Охоплення по містах	Київ 19,4%; Одеса 4,6%; Львів 3,2%; Дніпро 3%; Харків 2,1%
Стать читачів	Жінки 89,1%; чоловіки 10,8%

Таблиця 3.2

Охоплення допису та публікацій на 24 години про ІПСО РФ (за матеріалами УЖБ)

Репост допису, зберігання та інші дії	Понад 47 читачів
Охоплені облікові записи	1317 людей (з них 190 не читачі)
Активність в публікаціях на 24 години	10% читачів

За результатами опитування на офіційній сторінці у соціальних мережах ГО «Український Жіночий Батальйон» аудиторія 13–17 років на питання «Чи знаєте ви, що таке ІПСО» відповіли «ні», проте аудиторія 18–24 й 25–34 відповідали «так». Загальний результат у відсотковому відношенні виглядає таким чином: 67% – знають, що таке ІПСО; 33% – не знають. На питання, які стосуються фактчекінгу (розпізнання маніпуляції та частин ІПСО РФ) опитані давали позитивні відповіді. Був запропонований перелік наративів РФ (10–11), які зустрічаються, проте не настільки часто і поставало питання «Чи викликає даний інформаційний «вкид» емоції та чи хочеться поширити цю інформацію знайомим?». Опитані читачі в середньому відповідали «частково» – 32%, 51% – «ні» й 15 – «так». За результатами можна

стверджувати, що читачі навчилися критично та без емоцій оцінювати інформацію та існує високий рівень медіаграмотності й стійкості до пропаганди та дезінформації. Результати дослідження вказують на те, що потрібно удосконалювати рівень обізнаності населення зокрема у віковому діапазоні 13–17 років. Водночас читачі 18–34 роки уже мають певний досвід та сформований світогляд, зокрема, що стосується інформаційної безпеки та загроз. Проте РФ намагається і далі сіяти паніку та недовіру населення до влади, а енергетичні, ядерні шантажі та постійні обстріли є ефективною зброєю, адже вони впливають на емоційне сприйняття інформації на просторах Інтернету й загалом на критичне мислення.

В Україні сформувалося багате громадянське суспільство, яке підтримує медіасектор в процесі протидії ІІСО. Організації громадянського суспільства зосереджені на реагуванні на неправдиву та дезінформацію, проводять моніторинг та розвінчання заходів [57]. Серед таких варто відзначити діяльність Інституту масової інформації, Львівський медіафорум, «Детектор Медіа» та StopFake.

Крім того, українці, які мають необмежений доступ до Інтернету, соціальних медіа та пов'язаної з війною інформації з внутрішніх і зовнішніх джерел, ведуть інформаційну війну на своєму фронті, розміщуючи зображення та відео в реальному часі у фейсбук, інстаграм, телеграм, твіттер та тікток [78]. Тому можна говорити про величезну силу кампанії повідомлень, яка покладається на те, що звичайні українські громадяни та військові розміщують проукраїнський контент безпосередньо у своїх стрічках соціальних мереж [60].

Культурна дипломатія також може відігравати важливу роль у протидії дезінформації шляхом сприяння міжкультурному взаєморозумінню, розвитку діалогу та зміцненню довіри між націями та громадами. Використовуючи інструменти культурної дипломатії, такі як культурні обміни, освітні програми та культурні заходи, країни можуть продемонструвати свої унікальні культурні цінності та традиції та сприяти взаєморозумінню та повазі, а також допомогти зруйнувати стереотипи та упередження, налагодити довірливе співробітництво, покращити міжнародний імідж. Відтак поширення українських культурних особливостей є частиною політики інформаційної безпеки та інструментом системи протидії ІІСО РФ, яка активно

використовує культуру як зброю [33]. В цьому контексті варто відзначити проєкти Ukraine Now та Ukraine World, які націлені на поінформування міжнародної спільноти про Україну, презентацію її культури та традицій та сприяння розбудові більш позитивного іміджу на міжнародній арені, а також протидіяти ворожому інформаційно-психологічному впливу [32].

На нашу думку, можемо окреслити наступні перспективи удосконалення системи протидії російським ІПСО на рівні громадянського суспільства та ЗМІ:

- розвивати медіаграмотність та критичне мислення, що допоможе людям розпізнати дезінформацію та маніпуляції;
- розвивати інформаційну культуру серед громадян, зокрема засобами масової інформації, соціальних мереж та інших комунікаційних каналів;
- надавати допомогу військовим та цивільним спеціалістам, які потребують психологічної підтримки, та забезпечувати безпеку населення під час кризових ситуацій, які виникають у зв'язку з інформаційно-психологічними операціями;
- розвивати стійкість і патріотизм та підтримувати бойовий дух українців;
- працювати над зменшенням вразливості українських ЗМІ до інформаційних атак і дезінформації з боку РФ.

Отже, на внутрішньодержавному рівні протидії ІПСО РФ основні заходи, які здійснює Україна націлені на підвищення рівня обороноздатності держави та передбачають функціонування скоординованої системи органів, що займається інформаційною політикою, підготовку нових кадрів та підвищення кваліфікації наявних фахівців у сфері інформаційної безпеки відповідно до новітніх технологічних трендів та загроз. Важливу роль у протидії інформаційно-психологічним операціям належать сучасні технології, зокрема OSINT, дистанційне зондування Землі, штучний інтелект (нейромережі) тощо, збільшення та модернізацію яких потребує Україна. На міжнародному рівні протидії російським ІПСО невід'ємним є залучення світової громадськості до процесу виявлення дезінформації та протидії, інформування про дії агресора, формування оперативно-інформаційних центрів, заборона медіа агресора та участі в міжнародних змаганнях, покращення позитивного іміджу України на міжнародній арені, а також нарощування

активної співпраці з міжнародними партнерами. Зокрема контент-аналіз іноземних видань та агенцій свідчить про підтримку України на інформаційному фронті та результативність спільних дій. На громадському ж рівні ключовим у формуванні системи протидії ІПСО РФ є інформування громадськості про інформаційно-психологічні загрози, залучення ЗМІ та громадських об'єднань до процесу захисту інформаційного простору, посилення стійкості свідомості населення, формування цінностей патріотизму, солідарності, єдності та поширення інформаційного продукту на дану тематику. Більше того, діяльність волонтерських проєктів та ініціатив, у рамках яких висвітлюється потреба інформаційної гігієни та підвищення рівня медіаграмотності населення створює один із найпозитивніших факторів впливу на протидію ІПСО РФ.

ВИСНОВКИ

Під час написання дослідження було застосовано комплексний підхід до аналізу системи протидії інформаційно-психологічним операціям під час повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України з урахуванням сучасного геополітичного контексту та останніх тенденцій розвитку у сфері інформаційної війни. Крім того, було надано рекомендації для удосконалення чинної системи протидії, які можуть бути корисними для політиків, військових, фахівців з інформаційної безпеки та населення країн.

У ході нашого дослідження, були виконані всі поставлені завдання:

1. Ми встановили, що поняття «інформаційно-психологічні операції» (ІПСО) виникло в результаті зміни характеру військових конфліктів в другій половині ХХ століття, розвитку інформаційних технологій та зростанням важливості інформації в сучасному світі. ІПСО використовували американські військові під час війни за незалежність; в період Першої світової війни операції здійснювалися завдяки вже наявним на той час радіо, друкарським верстатам тощо; під час Другої світової війни країни використовували радіопередачі для передачі пропаганди ворогові. На початку 1900-х для ІПСО переважно використовувалися листівки, брошури, газети й радіо. Засоби здійснення інформаційно-психологічних операцій постійно розширювалися, аби охопити більшу цільову аудиторію.

2. Дослідивши теоретико-методологічні основи феномену інформаційно-психологічна операція, можемо сказати, що інформаційно-психологічні операції є складовою частиною інформаційної війни, що має на меті впливати на свідомість і поведінку суспільства, в той час як інформаційна війна – це більш ширше поняття, адже метою такого виду війни є ще й кібератаки та інформаційні загрози для держави загалом. ІПСО можуть бути використані як для створення сприятливого інформаційного простору, так і для розповсюдження неправдивої інформації або впливу на думки та поведінку людей з метою досягнення бажаних цілей: зменшення мотивації супротивника до військових дій, зниження його бойового духу, дискредитацію опонента в очах населення тощо.

3. У ході нашого дослідження було визначено, що інформаційно-психологічні операції РФ – це довготривала система заходів, зосереджена на використанні інформаційних і комунікаційних технологій та психологічних методів для впливу на громадську думку та поведінку. Вони можуть використовуватися як у надзвичайних ситуаціях, під час воєнного стану так і в мирний час. ІПСО зазвичай є змішаними, проте вони включають такі види та методи, як пропаганда, дезінформація, стратегічна комунікація, трансляція повідомлень, розповсюдження листівок та проведення психологічної оцінки тощо. Все ж мета таких операцій не змінна: вплив на свідомість, думку та поведінку цільової аудиторії з метою захисту власних інтересів та безпеки. У контексті забезпечення безпеки людини, суспільства та держави ІПСО працює у зворотному напрямку: як протидія радикальним переконанням та поглядам; як контрпропаганда; попередження кібератак та робота на випередження на державному рівні, спростування, фактчекінг тощо. Крім того, за історичною аналогією, ІПСО РФ ґрунтуються на засадах політики Гітлера й Сталіна, які використовували пропаганду та дезінформацію як метод впливу на населення. Було з'ясовано, що в період повномасштабного вторгнення, не було жодного дня, коли РФ не проводила інформаційно-психологічні операції чи не займалася поширенням своїх взаємопов'язаних наративів про Україну.

4. Визначено, що Кремль послідовно, комплексно й на довготривалій основі просуває п'ять основних наративів про Україну як державу, суверенітету якої не існує, яка контролюється Заходом і є нібито фашистською країною, де точиться громадянська війна. Ці наративи спрямовані на три аудиторії: російську, міжнародну, українську, а також окремо розробляється стратегія для населення на тимчасово окупованих територіях. Мета подібних кампаній – дестабілізація держави Україна, недопущення розширення сфер впливу України, НАТО, ЄС та відвертання уваги від власних внутрішніх проблем в державі.

5. Вивчаючи механізми реалізації інформаційно-психологічних операцій Російською Федерацією проти України ми встановили, що для досягнення результату через інформаційно-психологічні операції, Росія вдається до контролю інформаційного простору. Російський уряд тими чи іншими методами вживає прямих

заходів проти журналістів і громадян. Одночасно обмежує доступ до платформ соціальних медіа в Росії, забороняє їх використання, цензурує «незручний» для держави контент тощо.

Завдяки методу когнітивного картування нам вдалося з'ясувати, що Росія намагається здійснювати ІІСО в усіх сферах національної безпеки України. Найбільш негативними факторами впливу на інформаційне середовище і загалом систему протидії ІІСО РФ є пропаганда, зосереджена на появу стокгольмського синдрому, зокрема на тимчасово окупованих територіях; поширення переконань, аби викликати відчуття приниження через те, що Україна нібито покинула українців, не планує деокупувати території тощо; дозвіл на ефіри, телебачення та соціальні мережі РФ закордоном; стирання історичної пам'яті та використання дітей як об'єкту або суб'єкту власних інформаційно-психологічних операцій. При виключенні цих факторів впливу можливо зменшити ризик появи інформаційних загроз на інформаційному середовищі України та її країн-партнерів.

6. У ході нашого дослідження було з'ясовано, що система протидії інформаційно-психологічним операціям РФ – це комплекс заходів, який відбувається на трьох рівнях: міжнародний, внутрішньодержавний та громадський. Підґрунтям формування системи є концептуальні засади інформаційної безпеки України щодо протидії інформаційно-психологічним операціям. Визначено, що до них відносять законодавчу базу (Закон про інформацію, Закон про Концепцію Національної програми інформатизації, Стратегія інформаційної безпеки України) та інституційні механізми (Раду національної безпеки і оборони України (РНБО); Міністерство інформаційної політики України (МІП); Міністерство закордонних справ (МЗС); Кіберполіція та інші) й активну участь держави й громадян.

7. У роботі охарактеризовано, що державна політика України щодо протидії інформаційно-психологічним операціям спрямована на забезпечення захисту інтересів національної безпеки, суверенітету, територіальної цілісності, прав і свобод громадян. Важливу роль відіграють Центр протидії дезінформації при РНБО (ЦПД); Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Міністерстві культури та інформаційної політики України (ЦСКІБ), а також щоденні виступи, брифінги та

зустрічі Президента України. Незважаючи на наявність нормативно-правової бази з питань протидії інформаційно-психологічним операціям РФ в українському законодавстві, нам вдалося з'ясувати, що ефективна система інформаційної безпеки України потребує певного вдосконалення. На державному рівні важливим завданням залишається забезпечити оперативне реагування на інформаційні загрози; розробка технології аналізу даних, поєднуючи із розвитком власних інструментів дистанційного зондування Землі, штучного інтелекту та супутникової навігаційної системи; формування комплексної Національної OSINT-стратегії.

8. Проаналізовано, що одним із ключових способів співпраці України з міжнародним співтовариством є обмін інформацією та розвідданими про російську пропаганду та дезінформаційну діяльність. Україна встановила партнерські відносини з урядами та міжнародними організаціями для обміну інформацією та координації механізмів реагування на ці дії. Крім того міжнародні партнери та організації збільшують фінансову та матеріальну підтримку для України у сферах розвитку цифрової інфраструктури та протидії дезінформації. Було встановлено, що на міжнародному рівні важливо активно продовжувати співпрацювати із міжнародною спільнотою, розширювати «Інформаційний Рамштайн»; налагоджувати роботу з аналітичними центрами, ЗМІ закордоном щодо протидії кремлівській пропаганді та залучати більше українських агенцій та видань за межами держави, а також розширити кількість іноземних каналів в Україні а також заборонити канали розповсюдження (джерела інформації) ІПСО РФ закордоном й недопускати РФ до міжнародних конкурсів.

9. Розкривши роль громадянського суспільства та ЗМІ у системі протидії інформаційно-психологічним операціям РФ проти України, з'ясували, що суспільство та ЗМІ також відіграють вирішальну роль у подоланні інформаційно-психологічних операцій Кремля. Було досліджено, що громадяни мають сьогодні достатній рівень Індексу медіаграмотності, довіряють уряду та беруть активну участь у вебінарах, опитуваннях та стажуваннях, які стосуються дезінформації та пропаганди РФ. Крім того, іноземні агенції та видання допомагають будувати систему протидії ІПСО РФ, поширюючи правдиву інформацію, підтвержені факти, а також

спростовуючи фейки Росії на своїх офіційних сайтах разом з лідерами думок з України, що дає можливість не дозволяти РФ негативно впливати на міжнародну спільноту. На громадському рівні: розвивати інформаційну культуру серед громадян; розвивати стійкість молоді та працювати над зменшенням вразливості українських ЗМІ до інформаційних атак РФ.

Сучасна інформаційна ера швидко трансформується і призводить до появи нових засобів ведення інформаційної війни. Варто приділяти вагому увагу розробці ефективних стратегій протидії ризикам, враховуючи гнучкість і непередбачуваність інформаційної зброї, а також концепції інформаційних війн. Крім того, важливо на постійній основі не лише займатися спростуванням пропаганди та дезінформації, а й вивчати успіх ворога на інформаційному фронті, аби працювати на випередження і недопускати збільшення інформаційних загроз та їх впливу на громадян й державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла книга 2007: Служба безпеки та розвідувальні органи України / За заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ, 2007. 85 с.
2. Бучин М., Курус Ю. Інформаційна війна Росії проти України: особливості та механізми протидії // Гуманітарні візії. 2018. Вип. 4. № 1. С.56–62.
3. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення // Вісник НАДУ. 2015. Вип. № 1. С. 136–141.
4. Горбулін В. П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання // Інтертехнологія, 2009. 164 с.
5. Демедюк С. Марков В. Кіберполіція України // Наше право. 2015. № 6. С.87–93.
6. Дерев'янюк І. П. Гібридна війна як різновид асиметричних дій // Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, (11), С. 6–16. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278396>. (дата звернення: 15.05.2023).
7. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2022 роках // Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1174&page=1>. (дата звернення: 13.04.2023).
8. Для українських держслужбовців запрацювала «Школа протидії дезінформації» // Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dlia-ukrainskykh-derzhsluzhbovtziv-zapratsiuvala-shkola-protydii-dezinformatsii>. (дата звернення: 18.04.2023).
9. Європейський парламент визнав Росію державою-спонсором тероризму // Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%8E-%D0%B4%D0%B5>. (дата звернення: 09.04.2023).

10. Залєвська І., Удренас Г. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії // Північноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1. С. 20–26.
11. Зустріч студентів НАУ з керівником ЦСКІБ // Національний авіаційний університет. URL: <https://nau.edu.ua/ua/news/2022/10/studenti-nau-zustrilis-z-kerivnikom-czentru-strategichnih-komunikatsiy-ta-informatsiynoi-bezpeki-pri-ministerstvi-kulturi-ta-informatsii-ukraini.html>. (дата звернення: 26.02.2023).
12. ІПСО // Google Trends. URL: <https://trends.google.com/trends/>. (дата звернення: 28.03.2023).
13. Корба Г. Телемарафон: як він змінює українське суспільство та медіаринок // BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64112594>. (дата звернення: 02.05.2023).
14. Люк І. Формула української стійкості // ZN.ua. URL: <https://zn.ua/ukr/amp/SOCIUM/formula-ukrajinskoji-stijkosti.html>. (дата звернення: 25.02.2023).
15. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи // Каламар. Київ. 2017. 267 с.
16. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти // Віват. 2015. 304 с.
17. Марунченко О.П. Інформаційна війна у сучасному політичному просторі : автореф. дис. ... канд.. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2013. 20 с.
18. Мінцифри запускає Digital4Freedom – міжнародну ініціативу стрімкого відновлення та розвитку України через інновації та цифровізацію // Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-zapuskaie-digital4freedom-mizhnarodnu-initsiatyvu-strimkoho-vidnovlennia-ta-rozvytku-ukrainy-cherez-innovatsii-ta-tsifrovizatsiiu>. (дата звернення: 02.05.2023).
19. Мороз А., Поліщук К. Роль сучасних технологій у системі протидії засобам застосування ІПСО рф в широкомасштабній війні проти України // Scientific Collection «InterConf», (152), С. 594-602. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/3223>. (дата звернення: 03.05.2023).

20. Оцінка громадянами ситуації в Україні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий – березень 2023 р.) // Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r>. (дата звернення: 16.04.2023).

21. Петрик В. Сутність і особливості проведення спеціальних інформаційних операцій та акцій інформаційного впливу // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2009. № 3(6). С. 71–75.

22. Піддубний О. Що таке постправа? // Piddubny. com. URL: <http://piddubny.com/scho-take-postpravda>. (дата звернення: 16.04.2023).

23. Поліщук К. Спільні дії ЄС та України у боротьбі з дезінформацією, як один із основних аспектів системи протидії ІІСО в період широкомасштабної воєнної агресії РФ // Дипломатія в міжнародних відносинах: ретроспекція і сучасність. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. К. : НАУ, 2023. С. 147–150.

24. Поліщук К. Що таке ІІСО? // Ukrainian Women's Battalion. URL: https://www.instagram.com/p/Cri3ngvN_TC/?igshid=NTc4MTIwNjQ2YQ==. (дата звернення 29.04.2023).

25. Про доступ до публічної інформації : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 32, ст. 314 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>. (дата звернення: 17.04.2023).

26. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України: Наказ Міністерство оборони України від 22.11.2017 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17 - Text>. (дата звернення: 18.04.2023).

27. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 31, ст.286 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр - Text>. (дата звернення: 17.04.2023).

28. Про інформацію : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. (дата звернення: 17.04.2023).
29. Про Концепцію національної програми інформатизації : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 27-28, ст.182 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр - Text>. (дата звернення: 18.04.2023).
30. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 15.10. 2021. № 685/2021 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>. (дата звернення: 19.04.2023).
31. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» : Указ Президента України №152/2022 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>. (дата звернення: 01.05.2023).
32. Рачкевич М. Вийти з-під культурної тіні Росії: як Україна просуває культурну дипломатію // Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kulturna-dyplomatiya-ukrainskii-instytut/31117518.html>. (дата звернення: 28.04.2023).
33. Росія використовує культуру як зброю проти України // Армія Inform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/12/08/rosiya-vykorystovuye-kulturu-yak-zbroyu-proty-ukrayiny/>. (дата звернення: 21.04.2023).
34. Ростислав Хотин Чому Україна визнала Чечню окупованою Росією і чи означає це визнання незалежності Ічкерії? // Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rosia-chechnya-nezalezhnist-ichkeria/32091704.html>. (дата звернення: 02.05.2023).
35. Спільне комюніке 15 вересня 2022 // Посольство Румунії в Україні. URL: <https://romania.mfa.gov.ua/news/spilne-komyunike-15-veresnya-2022-odesa>. (дата звернення: 28.02.2023).

36. Сунь-дзи, Дзяо Ші, 2015. Мистецтво війни. Перекладач С. Лесняк. Львів: Видавництво «Старого лева».
37. Твердохліб Ю. М. Інформаційно-психологічні операції у російсько-українській гібридній війні : дис. ... канд. іст. наук : 23.00.04. Чернівці, 2019. 219 с.
38. Ткаченко О. «Інформаційний Рамштайн» – початок єдиного інформаційного фронту країн-союзників // Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/09/30/7369845/>. (дата звернення: 29.04.2023).
39. Толубко В.Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти) // НАОУ. 2003. 320 с.
40. Туранський М. О. Інформаційно-психологічні операції в гібридній війні: історіографічний аспект // Вісник Черкаського університету. 2018. С. 111–121.
41. Україна приєдналася до програми «Цифрова Європа»: що це означає // Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/5/691138/>. (дата звернення: 03.05.2023).
42. Цикало К. Застосування технологій дистанційного зондування землі у військовій справі. Політ. Сучасні Проблеми Науки. Міжнародні відносини: Тези доповідей XXII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, Київ, 2022, Національний авіаційний університет / Редакційна колегія М.Луцький [та ін.]. – К.: НАУ, 2022. – 337 с.
43. Чередник Л. Діяльність українських масмедіа під час російсько-української війни // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2022. № 2. С. 75–81.
44. Abrams Z. The role of psychological warfare in the battle for Ukraine // American Psychological Association. URL: <https://www.apa.org/monitor/2022/06/news-psychological-warfare>. (дата звернення: 03.05.2023).
45. Across Russia, journalists detained, threatened over coverage of Russia's invasion of Ukraine // CPJ. URL: <https://cpj.org/2022/02/across-russia-journalists-detained-threatened-over-coverage-of-russias-invasion-of-ukraine/>. (дата звернення: 22.04.2023).

46. Al-Khatib T. Hearts and Minds: History of Psychological Warfare // Seeker. URL: <https://www.seeker.com/hearts-and-minds-history-of-psychological-warfare-1769783167.html>. (дата звернення: 02.03.2023).
47. Allyn B. Telegram is the app of choice in the war in Ukraine despite experts' privacy concerns // NPR. URL: <https://www.npr.org/2022/03/14/1086483703/telegram-ukraine-war-russia>. (дата звернення: 01.05.2023).
48. Annual Media Consumption Survey // USAID. URL: <https://internews.org/wp-content/uploads/legacy/2020-10/2020-Media-Consumption-Survey-FULL-FIN-Eng.pdf>. (дата звернення: 03.05.2023).
49. Atlantic Council // Atlantic Council. URL: <https://www.telegraph.co.uk/>. (дата звернення: 02.05.2023).
50. BBC Gets Emergency Funding to Fight Russian Disinformation // GOV. UK. URL: <https://www.gov.uk/government/news/bbc-gets-emergency-funding-to-fight-russian-disinformation>. (дата звернення: 01.04. 2023).
51. BBC News // BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news>. (дата звернення: 02.05.2023).
52. Cadier A. Russia-Ukraine Disinformation Tracking Center // NewsGuard. URL: <https://www.newsguardtech.com/special-reports/russian-disinformation-tracking-center/>. (дата звернення: 03.05.2023).
53. Compliance with Professional Standards in Online Media. The 1st Wave of Monitoring in 2021 // Institute of Mass Information. URL: <https://imi.org.ua/en/monitorings/compliance-with-professional-standards-in-online-media-the-1st-wave-of-monitoring-in-2021-i38434>. (дата звернення: 11.04.2023).
54. Countering disinformation with facts - Russian invasion of Ukraine // Government of Canada. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/response_conflict-reponse_conflits/crisis-crisis/ukraine-fact-fait.aspx?lang=eng. (дата звернення: 03.03.2023).
55. Demand for VPNs in Russia skyrockets by 2,000% after the Kremlin bans Instagram // Euronews. Next. URL: <https://www.euronews.com/next/2022/03/15/demand->

for-vpns-in-russia-skyrockets-by-2-000-after-the-kremlin-bans-instagram. (дата звернення: 01.04.2023).

56. Disinfo Database: Ukraine // EU vs Disinformation. URL: <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases/>. (дата звернення: 04.04.2023).

57. Disinformation and Russia's war of aggression against Ukraine: Threats and governance responses // OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/disinformation-and-russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-37186bde>. (дата звернення: 11.04.2023).

58. Encyclopedia Britannica // Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/>. (дата звернення: 14.03.2023).

59. Fratus M. Killer vampires, demon dolls, and sauerkrast: a brief history of American PSYOPS // Black Rifle Coffee Company. URL: <https://coffeeordie.com/craziest-american-psyops/>. (дата звернення: 12.03.2023).

60. Helmus T. The Ukrainian army is leveraging online influencers. Can the U.S. Military? // War On Rocks. URL: <https://warontherocks.com/2023/03/the-ukrainian-army-is-leveraging-online-influencers-can-the-u-s-military>. (дата звернення: 29.04.2023).

61. Joint Chief of Staff. Joint Publication 3-13. Information operations // Joint Chief of Staff. URL: https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3_13.pdf. (дата звернення: 14.02.2023).

62. Lawson H., DeKa K., Funanakoshi M. Tracking Sanctions against Russia // Reuters Graphics. URL: <https://graphics.reuters.com/UKRAINE-CRISIS/SANCTIONS/byvrjenzmve/>. (дата звернення: 14.03.2023).

63. Matyushenko Y. Zelensky Approves Regulation on Center for Countering Disinformation // Unian. Net. URL: <https://www.unian.info/politics/center-for-countering-disinformation-zelensky-approves-regulation-11413858.html%5d.%20%D0%94%D0%BE>. (дата звернення: 10.03.2023).

64. McCarthy L. Why Putin uses Russian law to crack down on dissent // The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/04/07/autocrats-russia-kremlin-protest-fines-jail/>. (дата звернення: 17.04.2023).

65. Misinformation Monitor: February 2023 // NewsGuard. URL: <https://www.newsguardtech.com/misinformation-monitor/february-2023/>. (дата звернення: 29.03.2023).
66. Morrish L. Fact-Checkers Are Scrambling to Fight Disinformation With AI // WIRED. URL: https://www.wired.co.uk/article/fact-checkers-ai-chatgpt-misinformation#intcid=_wired-uk-bottom-recirc_ba2a4245-0b76-4fce-85a8-fd94e5a166f7_similar2-3. (дата звернення: 01.05.2023).
67. Mouton F., Pillay K., Van't Wout C. The Technological Evolution of Psychological Operations Throughout History // Proceedings of the Tenth International Symposium on Human Aspects of Information Security & Assurance. 2016. P. 266–278.
68. Narula S. Psychological Operations (psyops): A Conceptual Overview // Strategic Analysis. Vol. 28. No.1. P.177–192.
69. NATO Standardization Office. Allied Joint Doctrine for Psychological Operations AJP 3-10.1. Brussels: North Atlantic Treaty Organization // NATO Standardization Office (NSO). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/450521/20150223AJP_3_10_1_PSYOPS_with_UK_Green_pages.pdf. (дата звернення: 17.02.2023).
70. NATO-Russia: Setting the Record Straight // North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/115204.htm>. (дата звернення 23.03.2023).
71. Nevmerzhytskyi I. Procedure and Principles of Information and Psychological Operations in the North-Atlantic Alliance (Based on NATO Documents) // Challenges to national defence in contemporary geopolitical situation. 2020. P. 176–181.
72. Paul M. A. Linebarger. Psychological Warfare // Project Gutenberg. URL: <https://www.gutenberg.org/files/48612/48612-h/48612-h.htm>. (дата звернення: 01.05.2023).
73. RAND Corporation // RAND Corporation. URL: <https://www.rand.org/>. (дата звернення: 13.02.2023).

74. Report on EEAS Activities to Counter FIMI 2022 // The European External Action. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/2022-report-eeas-activities-counter-fimi_en. (дата звернення: 18.02.2023).
75. Russian Government Orders Media Outlets To Delete Stories Referring To 'Invasion' Or 'Assault' On Ukraine // Radio Free Europe/Radio Liberty. URL: <https://www.rferl.org/a/roskomnadzor-russia-delete-stories-invasion/31724838.html>. (дата звернення: 29.03.2023).
76. Seskuria N. Russia Is Reenacting Its Georgia Playbook in Ukraine // Foreign Policy. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/02/22/russia-ukraine-invasion-georgia-2008-south-ossetia-tskhinvali>. (дата звернення: 22.04.2023).
77. Since Russia invaded Ukraine in February 2022, almost all independent media have been banned, blocked and/or declared “foreign agents” // Reporters without borders. URL: <https://rsf.org/en/country/russia>. (дата звернення: 11.04.2023).
78. Song T. Information/Psychological Warfare in the Russia-Ukraine War: Overview and Implications // Institute of Foreign Affairs and National Security. URL: <https://www.ifans.go.kr/knda/ifans/eng/pblct/PblctView.do?menuCl=P11&pblctDtaSn=14006&clCode=P11>. (дата звернення: 16.04.2023).
79. The Telegraph // The Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk/>. (дата звернення: 02.05.2023).
80. The Wall Street Journal // The Wall Street Journal. URL: <https://www.wsj.com/>. (дата звернення: 02.05.2023).
81. Thompson J. and Graham T. Russian Government Accounts Are Using a Twitter Loophole to Spread Disinformation // The Conversation. URL: <http://theconversation.com/russian-government-accounts-are-using-a-twitter-loophole-to-spread-disinformation-178001>. (дата звернення: 06.04.2023).
82. Tom Burt The hybrid war in Ukraine // Microsoft. URL: <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/04/27/hybrid-war-ukraine-russia-cyberattacks/>. (дата звернення: 12.04.2023).
83. Tracy J. 100 years of subterfuge: the history of Army psychological operations // U.S. ARMY. URL:

https://www.army.mil/article/199431/100_years_of_subterfuge_the_history_of_army_psychological_operations. (дата звернення: 15.03.2023).

84. Tsykalo K. The value of historical memory for the formation of public policy // Polit. Challenges of Science Today. International Relations: Abstracts of XXII International conference of higher education students and young scientists, Kyiv, 2022, National Aviation University / Editorial board Lutskyi M. [and others]. – K.: NAU, 2022. – 337 p.

85. Ukraine War Resource Hub // EU DisinfoLab. URL: <https://www.disinfo.eu/ukraine-hub/>. (дата звернення: 13.03.2023).

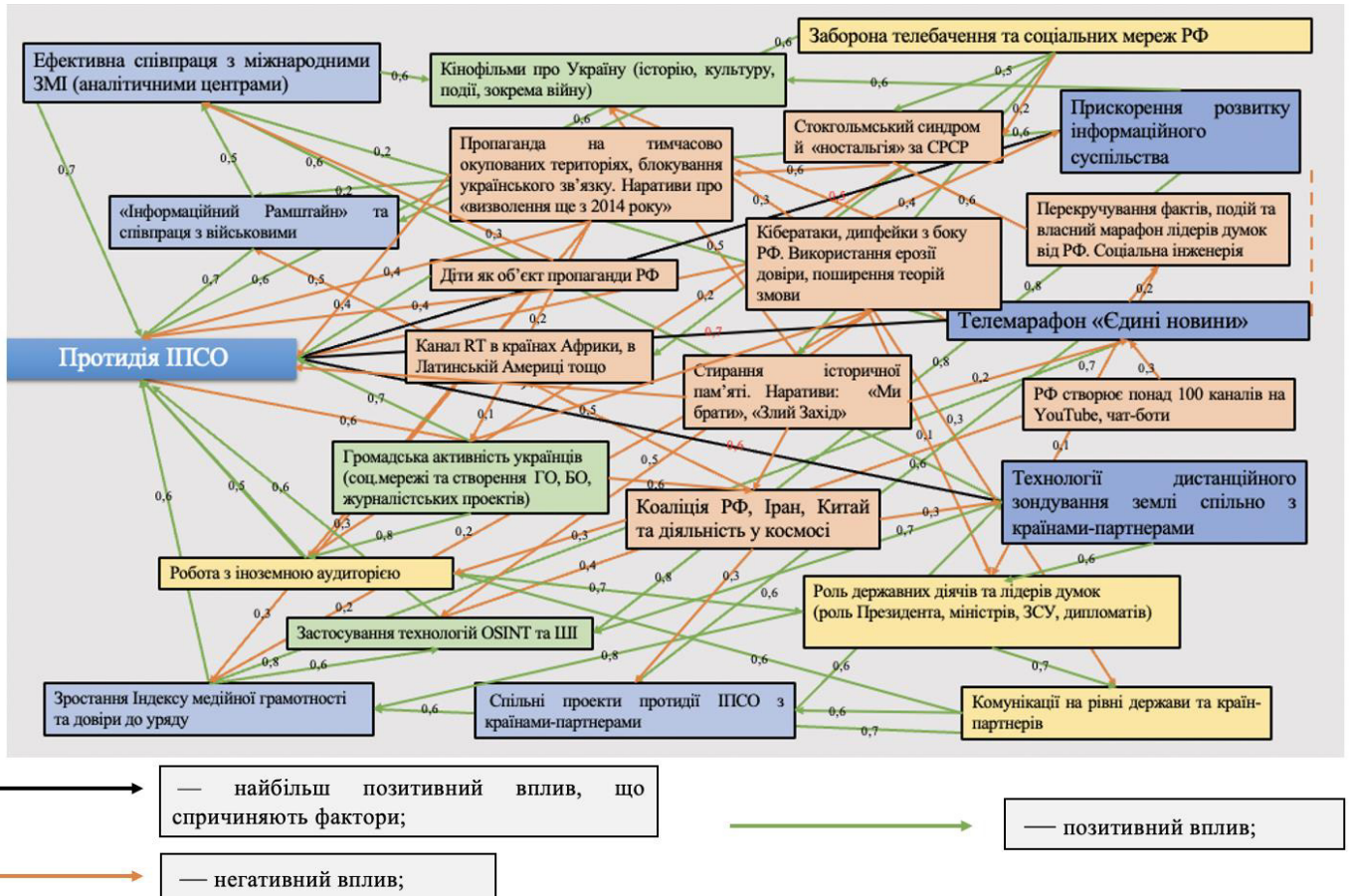
86. Vejvodová P. Information and psychological operations as a challenge to security and defence // *Vojenské rozhledy*. 2019. № 3. P. 83–96.

87. Wahlstrom A. The IO Offensive: Information Operations Surrounding the Russian Invasion of Ukraine // MANDIANT. URL: <https://www.mandiant.com/resources/information-operations-surrounding-ukraine>. (дата звернення: 05.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Когнітивна карта факторів впливу на систему протидії інформаційно-психологічних операцій РФ

Додаток Б

Когнітивна карта факторів впливу на систему протидії інформаційно-психологічних операцій РФ та цільового фактору

